

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
FILOZOFIJAS VĒSTURES KATEDRA

Filozofijas bakalaura studiju programmas

3. kursa studente

Beāte Rozmane

Stud. Apl. Nr. br10006

**VĀCLAVS HAVELS – BRĪVĪBA, PATIESĪBA UN ATBILDĪBA
BAKALAURA DARBS**

Darba zinātniskais vadītājs

prof., Dr. phil.

Igors Šuvajevs

Rīga 2013

Anotācija

Bakalaura darbā „Vāclavs Havelis – brīvība, patiesība un atbildība” tiek izskatīta un aprakstīta Vāclava Havela, filozofa, politiķa, „dzīve patiesībā” ideja, tās nosacījumi un aizsākumi čehu domas vēsturē. Darba mērķis ir iepazīt čehu domātāju J. Husa, J. Patočkas, T. G. Masarika patiesības idejas konceptu, izprast to ietekmi un devumu Havela patiesības un atbildības uzskatu kontekstā, izskatīt „dzīvot patiesībā” pragmatisko pielietojumu Havela politikā.

Bakalaura darbā secināts, ka Vāclava Havela patiesības ideja ir konstruēta no tā priekšgājēju idejām, tālāk attīstot un modifīcējot, izveidota indivīda fundamentālās dzīves nepieciešamības apraksts - „dzīve patiesībā”, kas nodrošināta cilvēkam, uzņemoties iniciatīvu un atbildību pār savu un citu dzīvēm.

Annotation

In the Bachelor paper “Vaclav Havel – freedom, truth and responsibility” the idea of “live in truth”, developed by the philosopher and politician Vaclav Havel, is laid out and described together with its conditions and historical background in Czech history of thought. The purpose of this paper is to explore Czech thinkers (J. Huss, J. Patočka, T. G. Masarik) concept of truth and to acknowledge its contribution and impact on Havel’s notion of truth and responsibility as well as to review the “live in truth” pragmatic usage in Vaclav Havel’s political actions.

It has been concluded that, developing and modifying Havel’s predecessors’ thoughts, Havel has made his own concept of fundamental life conditions, where “live in truth” ensures that people take responsibility for their own life and for those of others.

Satura rādītājs

Ievads.....	5
1.Patiesības idejas attīstība Čehijā.....	8
1.1.1 Husītu devums patiesības idejas attīstībā.....	9
1.1.2 Masarika humānisms.....	15
1.1.3 Jana Patočkas „rūpes par dvēseli”.....	20
2.Vāclava Havela galvenās nostādnes esejā: ”Spēks nespēkā”.....	28
3.”Dzīves patiesībā” nozīme Vāclava Havela politikā.....	38
Noslēgums.....	43
Izmantotā literatūra.....	46

Ievads

Vāclavs Havels bija nozīmīgs čehu intelektuālis, dramaturgs, disidents, pēdējais Čehoslovākijas, pirmais Čehijas prezidents, kas savu dzīvi veltīja cilvēktiesību aizsardzībai un indivīda pašcieņas celšanai. Havels uzskatīja, ka cilvēkam piemērota, adekvāta dzīve īstenojama tikai brīvībā un demokrātiskā valstī, kuras politikā būtu aktīvi jāiesaistās arī valsts iedzīvotājiem.

Havels izcēla, ka bez aktīvas iesaistes, iniciatīvas savas, valsts, sabiedrības dzīves veidošanā indivīds nespēj dzīvot cilvēka potenciālam atbilstošu dzīvi. Indivīds, kurš akli ļauj autoritātes vadībai, kas nodod atbildību par savu izdarīto, kāda cita rokās, ignorē savas būtības fundamentālākos aspektus - cilvēka cieņu, brīvību. Tas nonāk sistēmas anonīmā automāta varā, saplūstot ar viegli manipulējamo pūli, kas pakļauts ideoloģijai, patērētāja kultam. Šādā stāvoklī cilvēks kļūst par degradētu, egoistisku būtni, bez morāles vērtībām, abstrahētu no savas individualitātes. Nododot savu atbildību citam, indivīds zaudē spēju rīkoties pēc saviem ieskatiem, atbilstoši tā uzskatiem un vēlmēm – tas sāk dzīvi melos. Havels uzskatīja, ka tikai dzīve patiesība spēj sniegt piepildījumu un jēgu, tas ir fundamentālais pamats indivīda personības veidošanai.

Darbs: „Vāclavs Havels – brīvība, patiesība un atbildība” tiek veikts, lai izprastu Vāclava Havela „dzīves patiesībā” nostādnes, disidentu nozīmi un uzdevumus padomju režīmā, tāpat indivīda iniciatīvas, izaugsmes filozofisko, metafizisko jēgu cilvēka dzīvē.

Pagājis vairāk kā gads kopš Vāclava Havela nāves 2011. gada 18. decembrī, gan neļaujot aizmirst tā paustās filozofiskās idejas par dzīvi patiesībā un brīvībā kā sabiedrībai, tā indivīdam. Atzīmējot politiķa nāves gadadienu, no 2012. gada 18.decembra līdz 2013. gada janvāra sākumam, Eiropas Parlamenta ēku Briselē rotāja liela rozā neona sirds, kas bija uzstādīta par godu aizgājušajam disidentam, brīvības cīnītājam. Šī sirds iepriekš bija redzēt vien 2002. gadā, kad tā daiļoja Prāgas pils fasādi, tā iezīmējot Havela otrās prezidentūras beigas. Darba veidotājs, mākslinieks Jirs Dāvids, bija iedvesmojies no mazās sirsniņas, ko Havels vienmēr piezīmēja klāt parakstoties, tagad tā kļuvusi par simbolu Havela neapsīkstošajai cīņai par cilvēku tiesībām, mieru un demokrātiju.

Pēc Havela nāves gan Čehijā, gan citviet Eiropā pieauga interese par tā dramaturga darbiem, filozofijas, politikas nostādnēm. Ar jaunu sparū atsākās diskusijas par pagrīdes kustībām totalitārajos režīmos, par disidentu darbībām un idejām, par dzīvi patiesībā

nosacījumiem, ko arī pašreiz organizē Vāclava Havela bibliotēka Prāgā. Havela idejas aizvien ir aktuālas, jo tās iezīmē un mēģina risināt sabiedrības krīzi, ko pašlaik tā arī neesam spējuši pārvarēt, aizvien bagātība un prestižs stāv augstāk nekā morālo vērtību saglabāšana. Ir būtiski saprast Havela fenomenoloģijas nostādnes, jo tās diezgan konkrēti iezīmē indivīda atsvešināšanos no savas cilvēciskās būtības. Havela idejas un tā politiskā darbība var tikt skatīta kā morālo vērtību paraugs savas izaugsmes attīstībai.

Neraugoties uz pieaugošo interesi Eiropā par Vāclava Havela filozofiju, Latvijā tā idejas nav pārlieku populāras, tās nav veidojušas jaunas diskusijas. Arī līdz šim čehu filozofija nav guvusi lielu ievērību, to darbi ir maz apspriesti un tulkoti latviešu valodā. Bakalaura darbs „Vāclavs Havels – brīvība, patiesība un atbildība” var sniegt Latvijas akadēmiskajai videi mazu pienesumu čehu filozofijas idejas attīstības izpratnei, sniedzot ieskatu Havela esejas: „Spēks nespēkā” galvenajās nostādnēs, to veidošanās vēsturē.

Bakalaura darba mērķi ir izpētīt Vāclava Havela patiesības un brīvības idejas būtiskākās iezīmes, izpētīt šo domu attīstības vēsturi, apskatot čehu filozofus un domātājus, kas ietekmējuši Havela uzskatu veidošanos. Lai īstenotu šos mērķus bakalaura darbā tiks izskatīta Jana Husa, Tomāša. G. Masarika un Jana Patočkas patiesības jēdziena uztvere, tā sasaiste ar indivīdu un tā pienākumiem. Izpētīt, kā domātāju idejas attīstījās tālāk Havela „dzīves patiesībā” idejā.

Kā galvenais analizējamais darbs tika izvēlēts Vāclava Havela eseja: „Spēks nespēkā,” pēc Ivara Ījaba tulkojuma „Nespēcīgo vara”¹. Abi esejas nosaukuma tulkojumi ir adekvāti tās saturam. „Spēks nespēkā” lingvistiski liek uzsvaru uz vides, apstākļu iespaidu uz indivīdu, kur pārlieku liekulīgā vide veicina patiesības meklējumus, opozīcijas veidošanos labāku dzīves standartu atrašanai. „Nespēcīgo vara” izceļ indivīda aktivitāti, nonācis bezizejas situācijā, cilvēks pāraug savas bailes, viņā rodas vēlme atgūties un cīnīties par savām brīvībām, par dzīvi patiesībā. Lai gan bakalaura darbā tiks izvērstas abas spēka rašanās iespējas, darbā tiks izmantots tikai viens esejas nosaukuma tulkojums – „Spēks nespēkā”.

Lai vairāk izprastu patiesības idejas būtību, tās izmantojamību gan dzīvē, gan politikā, tika izskatītas dažādas Vāclava Havela politiskās runas, tāpat laikrakstu izgriezumi, kas atrunāja tā politiķa prasmi, rīcību. Patiesības un brīvības idejas vēstures skatījums tika paplašināts iedziļinoties Husa reliģiskās reformu kustības ideālos, Masarika individualitātes brieduma redzējumā un Patočkas čehu nacionālās identitātes, personas attīstības nosacījuma meklējumos.

¹ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 169 lpp.

Bakalaura darbā „Vāclavs Havels – brīvība, patiesība un atbildība” tika izdalītas trīs galvenās nodaļas: Patiesības idejas attīstība Čehijā, Vāclava Havela galvenās nostādnes esejā: ”Spēks nespēkā”, „Dzīves patiesībā” nozīme Vāclava Havela politikā, darbs tiks noslēgts ar secinājumiem par Havela idejas „dzīve patiesībā” vēsturi, izpratni, izmantojamību.

Patiesības idejas attīstība Čehijā

Vāclava Havela popularizētā ideja par dzīvi patiesībā bija veltīta post totalitārajai sabiedrībai, kura aizmirsusi savu morālo individualitāti un piekropj pseidodzīvi. Rakstnieks pārmeta saviem laikabiedriem atrautību no realitātes un novēršanos no savas atbildības – jebkurai darbībai vai tieši pasivitātei ir sekas, par kurām katrai personai jāatbild individuāli. Pūļa darbības, šķiras lēmumi neatbilst indivīda dzīves standartiem, bezierunu paklausība valsts politikai, tās uzturēšana, ignorējot savas tiesības, tikai dziļāk ierauj melu jūgā. Havels kritizēja izveidojušos politisko sistēmu, apelējot pie indivīda spējām uz dzīvi patiesībā, uz to spēju cīnīties pret padomju režīmu.

Havela idejas par cilvēku tiesību fundamentālo raksturu galvenokārt atspoguļojās tā esejā „Spēks nespēkā” vēstulēs no ieslodzījuma savai sievai Olgai, darbībā pie „Hartas 77”, doktrīnas, kas apelēja pie cilvēktiesību ievērošanu PSRS. Lozunga „Dzīvot patiesībā” aktualizēšana, tādēļ var likt domāt par tā oriģinalitāti domātāja darbos, taču šī Havela propagandētā ideja nav tikai viņam raksturīga. Havela ideju pamatā ir husītu aizstāvētās idejas, čehu līdzšinējā vēsturiskā pieredze un politiskā darbība nacionālisma saglabāšanā, tāpat arī tā „mentora” filozofa Jana Patočkas izdotajos sējumos apskatītie jautājumi par čehu identitāti.

Jāizceļ, ka nozīmīgi patiesības idejas attīstībai bija Čehoslovākijas, tagadējās Čehijas Republikas ģeogrāfiskais stāvoklis, kas licis šai valstij vairakkārt nokļūt zem citu valsts politikas un varas, liekot tās tautai aizvien cīnīties par savām tradīcijām, valodu un pastāvēšanu, par tās autonomiju no svešas pārvaldes. Vēsturiskā situācija pieļāvusi ideju polarizāciju, kas licis pie ideoloģiju un dogmu spaidiem nepadoties un aizvien meklēt savu patiesību.

Stāvoklis Centrāleiropā nodrošināja īpatnēju situāciju, novietota starp Rietumiem un Austrumiem, Čehoslovākija pārstāvēja izteiktu rietumu kultūras tradīciju, kas apgrūtināja padomju ideju popularizēšanu. Padomju okupācijas laikā, tā varēja baudīt relatīvi lielākas brīvības, iegūt vairāk informāciju par aiz dzelzs priekškara notiekošo. Čehoslovākija baudīja „demokrātiskāku” režīmu, politisko pārvaldi nekā citas Padomju Savienībā iekļautās valstis, jo tā aizvien bija „redzama” nekomunistiskajai Eiropai. Tāpat šajā valstī dzīvojošo rakstnieku, domātāju darbi, kas pārkāpa nerakstītā līguma regulas un kritizēja kādas no totalitārā režīma noteiktajām dogmām, tomēr tika saklausīti Rietumos, tā neļaujot padomju politikai izrēķināties ar disidentiem.²

² Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 160 lpp.

Jāuzsver arī baznīcas reformu būtiskums čehu zemēs, kas caurauž vēstures naratīvu un devis alternatīvu skatījumu cilvēka morālei dažādo politisko varu stāvokļos. Tādēļ Husa un husītu devums čehu vēsturei ir nozīmīgs, tas atklāj tautas piederību spirituālisma izpratnei, kas turpinās atmodā, vēlāk kā opozīcija padomju varai. Šajā nodaļā aprakstīšu „dzīves patiesībā” idejas attīstību un nepieciešamos elementus tās izdzīvošanai un spēkam padomju politiskajā vidē. Patiesības idejas attīstība Čehijā šajā nodaļā tiks izskatīta vairāk balstoties uz trīs čehu autoru idejas sniegumu (J. Huss, T. G. Masariks, J. Patočka).

Husītu devums patiesības idejas attīstībā

14.gs kristīgā ticība, iekšējo nesaskaņu un konfliktu vadīta, sāka zaudēt savu autoritātes statusu. Baznīcas politikā ne tikvien kā pieauga korupcija un skandāli, bet tā bija pati sadalījusies divās nometnēs, aizsākot lielo shizmu. 1378. gadā kristīgo Eiropu pārvaldīja divi pāvesti – Urbāns VI un Klements VII. Viena no varām koncentrējās Avinjonā, Francijā, šo pāvestu atbalstīja Francija, Spānija un Skotija, otrs pāvests atradās Romā, tā varu balstīja Svētā Romas impērija, Anglija un liela daļa Itālijas valstu. Rietumu kristietībai šāds stāvoklis sagādāja grūtības, līdz šim bija skaidri reglamentēts, ka leģitīms var būt viens pāvests – viena baznīcas galva. Kristīgā tauta vairs nezināja, kuram no pāvestiem ir taisnība, nesaskaņas starp pāvestiem sašķēla arī kristiešu saimi.³

Mēģinot rast ātru risinājumu šai problēmai tika izveidota padome, kam būtu jāatrisina pāvestu skaita jautājums un citas aktuālas problēmas. Padome 1409. gadā ievēlēja trešo pāvestu, šāds lēmums neatrisināja domstarpības un neizpratni kristīgajā vidē. Situācija tika nokārtota Konstances Koncilā, liekot pāvestiem atteikties no varas, ievēlot jaunu pāvestu Martinu V, tā noslēdzot lielo shizmu 1417. gadā.⁴ Konflikti par varu un patieso autoritāti ar to gan nebeidzās. Koncils, pretēji baznīcas galvas domām, uzskatīja, ka tas stāv pāri pāvestam. Gan shizma, gan pāvesta nesaskaņas ar koncilu pazemināja pāvesta autoritāti ticīgo vidū, sniedzot labvēlīgus apstākļus jaunu reformu kustību veidošanai. Galvenais koncila uzdevums bija atrisināt shizmas problēmu, taču tas nodarbojās arī ar baznīcas reformu jautājumiem, tas nosodīja Viklifa un Jana Husa reliģisko kustību.⁵

³ Naphy W. G. *The protestant revolution from Martin Luther to Martin Luther King Jr.* New York: BBC Books, 2007. 26 lpp.

⁴ Trūps H. *Katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: Avots, 1992. 189 lpp.

⁵ Trūps H. *Katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: Avots, 1992. 189 – 191 lpp.

Čehu zemju jeb Bohēmijas reliģiskā dzīve bija komplicēta, līdz galam tā arī nepārņēma Romas katoļu baznīcas reglamentā noteiktās darbības. Sākotnēji šo zemju iedzīvotāji pretojās katoļu ticībai, jo tās sludinātāji bija vācieši, kas asociējās ar varmākām un apspiedējiem. Kristīgā ticība ieguva popularitāti pateicoties katoļu sludinātājiem Kirilu un Metodiju, kas ieviesa čehu kultūrai „draudzīgu” un atbilstošu reliģiju. Sludinātāji iztulkoja Svētos Rakstus tiem saprotamā valodā, ļaujot arī lūgties to dzimtajā mēlē. Čehi bija iesaistīti reliģiskajās darbībās, tiem netika doti norādījumi un nebija būtisks priesteris, caur kuru, tiem būtu jāsazinās ar Dievu.⁶

Aktualizējoties Svētās Romas impērijas varai Bohēmijā, tika ierobežoti iepriekš čehiem liberālā reliģija, uzspiežot priesteru, latīņu valodas nepieciešamību, noliedzot tajā pielietotos, līdz tam aktuālos, slāviskos rituālus. Svētās Romas impērijas imperators čehu karalis Kārlis IV savā valdīšanas laikā (1346-1378) veica nopietnas pārmaiņas Bohēmijā. Prāga izauga kā viena no lielākajām Eiropas pilsētām, tā ieguva savu gotiskā stila arhitektūru un tādus arhitektūras pieminekļus kā Kārļa Universitāte, Kārļa tilts un Svētā Vītusa katedrāle. Lai gan karalis tautā bija iemīļots, tā propagandētā kristīgā ticība tomēr neiesakņojās, Bohēmijas iedzīvotāji tā arī nepameta savas tradīcijas, turpinot lūgšanas dzimtajā valodā. Ierobežojumi, ko ieviesa Romas kristīgā baznīca, no iedzīvotāju puses nebija pozitīvi novērtēti, tos uztvēra kā ierobežojums kontaktam ar Dievu. Pēc Kārļa IV nāves, tai sekojot ekonomiskās un politiskās krīzes un shizmas laika nestabilitātes, Bohēmijā koncentrējās pāvestam un Romas baznīcas garīdzniecībai opozīcijā domājoši kristieši.⁷

Reliģiskās reformas kustības tēvs, kas izveidojās baznīcas juku laikos, bija Džons Vīklifs (ap 1325-1384). Tās galvenā nostādne bija pasaulīgā gara izskaušana no baznīcas – Kristu var pieņemt tikai garīgā veidā. Tas iestājās pret baznīcas īpašumiem un laicīgo varu, skaidrojot, ka tās nav savienojamas ar Kristus mācību. Vīklifs sludināja, ka baznīca ir neredzama apvienība, kas var sastāvēt tikai no Dieva nevis cilvēku izredzētajiem. Viņš atmeta baznīcas hierarhisko modeli, turklāt aprakstīja pāvestu kā antikrista radītu posteni. Vīklifs uzsvēra, ka tikai Svētie Raksti var tikt uzskatīti par ticības avotu, dažādām baznīcas tradīcijām un doktrīnām nav nozīmes. Savā mācībā viņš atmeta grēksūdzi, celibātu, tāpat relikviju godināšanu. Vīklifs tāpat uzskatīja, ka Bībelei jāatrod ceļš arī līdz vienkāršiem kristiešiem, tai jābūt tulkotai vietējos dialektos.⁸

⁶ Schwarze W. N. *John Hus. The Martyr of Bohemia*. New York: Fleming H. Revell company, 1915. 18 lpp.

⁷ Turpat, 19 lpp.

⁸ Trūps H. *Katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: Avots, 1992. 193 lpp.

Jans Huss (1369–1415) bija čehu priesteris, filozofs, reformators un Prāgas universitātes rektors. Viņš propagandēja un attīstīja tālāk Vīklifa mācību, aizvien aizstāvot tā ticību un cīnoties pret garīdznieku grēkiem. Pretojoties Romas katoļu dogmām un popularizējot protestantisma idejas, viņš tikai tiesāts un atzīts par vainīgu ķecerībā, tādēļ sadedzināts uz sārta. Pēc savas nāves atstājot aiz sevis dedzīgus tā reliģijas sekotājus, kas vēlāk izvērtās husītu kustībā un karā pret Romas baznīcas doktrīnu.

Huss sevī iemiesoja līdera talantu, kurā labprāt cilvēki ieklausījās, viņa harizmātiskā un inteliģentā personība ātri vien izvirzījās priekšgalā pārējiem – viņš nācijai kļuva par tās reprezentatīvo tēlu. Husa drosme, pašaieliedzība pavadīja to morāli smagajā cīņā par reliģijas tīrību, viss Dieva mīlestības un ticības dēļ.⁹ Husa plašās izglītošanas spējas, entuziasms, un ziedošanās nācijas interesēm, padarīja tā viedokli ļoti ietekmīgu Bohēmijā.

Skolojoties Prāgas Universitātē, tas saredz Bohēmijas reliģijas un Romas katoļu ticību atšķirīgumu, kas nodarbināja tā prātu un aizskāra sirdi. Šajā divējādajā vidē Huss pievēršas un pilnībā nododas patiesības sludināšanai Bētleme kapelā, izsakot teoloģiskos pārmetumus Romas baznīcai, un aicinot cilvēkus līdzdarboties baznīcas reformai. Uz katoļu baznīcas brīdinājumiem un aizrādījumiem par tā darbību, Prāgas arhibīskaps atsaka: „Husa garīdznieka pienākums un zvērests ir runāt patiesību, arī bez citu personu respekta.”¹⁰

Jana Husa filozofiskais reālisms ir ietverta trīsvienība: Dievs Tēvs, Dievs Dēls un Svētais Gars. Visa tā lēmumi gan savā dzīvē, sludināšanā, gan Prāgas Universitātes pārvaldē aizstāv baznīcā noteiktās regulas. Huss uzskatīja, ka baznīcas autoritāte ir spēkā tikai tad, kad tā aizstāv Dieva patiesību. Patiesībai jābūt klātesošanai tikpat kā baznīcas dievkalpojuma laikā cik cilvēku ikdienas gaitās, šīs idejas centrālais jēdziens jāmeklē Kristū kā Pestītājā un ticības balstā. Huss savu likteni izdzīvo un paredz mokpilno nāvi paša teiktajā: „Tāpēc, uzticamais kristietī, meklē patiesību, klausies patiesību, mācies patiesību, runā patiesību, turies pie patiesības, aizstāvi patiesību līdz pašai nāvei.”¹¹

Huss izceļ cik būtiski neļauties bailēm, vajībām, jo varenais Kungs ir tas, kas glābj cilvēku no nelaimēm un īslaicīgām ciešanām uz zemes, atmaksājot ar mūžīgo dzīvi un svētlaimi. Vēstulēs ticīgajiem, ko tas rakstījis jau Konstances Koncila prāvā, (ap 1411.gadu)

⁹ Schwarze W. N. *John Hus. The Martyr of Bohemia*. New York: Fleming H. Revell company, 1915 27 lpp.

¹⁰ Turpat, 36 lpp.

¹¹ Bonnechose E. *Letters of John Huss, written during his exile and imprisonment with Martin Luther's preface and containing a general view of the works of Huss*. Edinburgh: William Whyte&Co, 1846. 21 lpp.

viņš tos uzrunā, aicinot nenovērsties no Dieva, neaizmirst Kristus ciešanas un dzīvot, sludināt dzīvi patiesībā.

Protams, patiesības apmēri Husa mācībā ir citi, ciešanas, patiesības aizstāvība, nesaudzējot dzīvību un veselību, kristīgajā prizmā atmaksājas ar laimi un patiesības triumfu pēc nāves. Jans Huss savā vēstulē Prāgas Universitātes rektoram raksta savas pārdomas par cilvēku vājumu - pārmet cilvēku materiālo dabu, to novirzīšanos no patiesības luksusa, iedomības, viltus vērtību dēļ. Ar savu nīkuļošanu un bailēm tie ir atsvešinājušies no tikuma un pareizās ticības, tie viegli atbild uz Antikrista izliktajām lamatām.¹²

Huss izceļ, ka dzīvei bez patiesības nav vērtības, būtiski ir bezbailīgi viest patiesību arī citos, sludināt ticību, tā atmaskojot Antikristu. Jans Huss vairakkārt izceļ šo misiju, teikdams, ka ir gatavs ziedot savu ķermeni šī augstākā, cēlākā mērķa labad – pievērst pēc iespējas vairāk cilvēkus ticībai, patiesībai.

Janam Husam bija citādāka ideja par kristīgajām dogmām, to reliģisko izpildi, Svēto Rakstu interpretācijas monismu, patiesības ideju nekā katoļu baznīcai. Šādas brīvdomības izpratnē 15.gs kristīgajā vidē, sevišķi no tās vidē izglītota cilvēka, bija nepieņemama. Pēc vairākkārtējiem garīdznieku apmeklējumiem un diskusijām, Jans Huss ne tik vien kā palika pie sava viedokļa, bet sludināja to tālāk, kas noveda pie tā nāves – sadedzināšanas uz sārta par ķecerību.

Jans Huss vēlējās atgriezt kristietību pie tās pirmatnējās būtības, kad bija aktuāla viedokļu apmaiņa par Svēto Rakstu interpretācijām. Viņš uzskatīja, ka 15.gs kristietības reglaments ir attālinājis ticību no tās sākotnējās esamības - dievišķās saiknes starp cilvēku un Dieva mīlestību. Savā vēstulē, kas veltīta Prāgas ticīgajiem viņš izvērš, ka kristietībai atkal jāklūst par sirds reliģiju, kas ir dzīvības, progresā un brīvības gars. Viņaprāt priesteru, pāvestu un reliģiskās hierarhijas esamība un darbības rezultāts padara kristietību despotisku, netolerantu un paredzētu tikai izmeklētai sabiedrības daļai.¹³

Vēstulē Huss pateicās tiem ticīgajiem, kas atbalsta viņu un tāpat mēģina sludināt patiesības mācību. Kas nav novērsušies no patiesības, baiļojoties no grēcīgā cilvēka, jo tikai Dievs ir tas, kas pestīs cilvēka dvēseli, kam patiesi ir spēks nogalināt un dot dzīvību. Tas aicina uzmanīties no viltus sludinātājiem, kas, kaut gan atrunāsies ar reliģijas un Dieva vārda mācību, patiesībā to darīs nepareizo mērķu vadīti, tie tiks Antikrista maldināti un maldinās citus. Viltus

¹² Bonnechose E. *Letters of John Huss, written during his exile and imprisonment with Martin Luther's preface and containing a general view of the works of Huss*. Edinburgh: William Whyte&Co, 1846, 23 lpp.

¹³Turpat, 34 lpp.

Dieva vārda sludinātāji darīs netikumīgas lietas, sodīs un vajās taisnības cīnītājus. Pretēji īsteniem Dieva mīlētājiem tie būs agresīvi un ar savām darbībām izjauks garīgo mieru, piekopjot šo netikumīgo dzīvi tie „ievainos” visvairāk paši sevi.¹⁴

Huss raksta, ka netikumīgie un Dieva vārda vazātāji cer patiesību apspiest un uzvarēt, taču tie nerēķinās ar tās visuresamību un būtību. Jo cītīgāk mēģina patiesībai atņemt tās spīdumu, jo spožāk tā mirdz.¹⁵

Tie, kas pozicionē sevi kā nemaldīgus Svēto Rakstu skaidrotājus, veido Dievu pēc savas līdzības, pēc cilvēka, kas ir nepilnīgs savā būtībā. Huss izceļ pārmaiņas - sākotnējais Dievs kā Tēvs, kas ir piedodošs, gādīgs pār sevis radīto, kas redz visus cilvēkus kā vienlīdzīgus, pārtop par greizsirdīgu kungu, kas tiesā un soda tos, kas pretojas tā likumiem un varai.¹⁶

Huss atklāj cilvēkiem tiesības uz sirdsapziņu, apziņas brīvību, cīnoties par to, kas tam šķiet fundamentāli svarīgs cilvēka ētiskajai, reliģiskai dzīvei. Viņš pievērš uzmanību cilvēka sirdij, kas pati jūt, kas tai ir labākais, tai nav vajadzīgi vidutāji, kas norāda un uzspiež dogmas un patiesības likumus. Sirds ir tronis, kuram nevar atņemt spēku un varu.¹⁷

Vēlāk 1537.gadā Mārtiņš Lutērs izdeva Jana Husa vēstules. Lutērs saredzēja Husa ideju patiesumu, tas piekrita, ka kristīgās vides galva nevar būt necienīgs, bezdievīgs cilvēks, kāds viņaprāt bija pāvests. Baznīca bija krietni pazeminājusi savu morālo stāvokli pārdodot amatus un indulgences. Lutērs saredzēja Husu kā spēcīgu ticīgo, kas patiesi veltīja savu dzīvi kristīgās reliģijas morāles paaugstināšanai, izvēloties pretoties tās regulām. Līdz pašai nāves stundai viņš saglabāja spēcīgu stāju, bezbailību, viņš smēlās spēku savā ticībā, zinot, ka nāvē aiziet tikai tā ķermenis. Lutērs par Janu Husu izteicās: „Ja šāds vīrs var tikt uzskatīts par ķecerī, tad, kas gan var tikt uzskatīts par patiesu kristieti?”¹⁸

Kad Bohēmiju sasniedza ziņas par Jana Husa netaisno nāvi dusmas un aizvainojums pārņēma tās iedzīvotājus. Bohēmijas iedzīvotāji jau līdz tam nebija pārņēmti ar katolisko ticību, pēc Husa nāves tās reliģiskā doktrīna šķita vēl tālāka. Katolisko ticību nomainīja Husa sekotāji, izdzenot priesterus un ieviešot husītu mācītājus viņu vietā. Savienība nebija pakārtota Konstances Koncila varai, to vienoja svinīgs līgums apvienoties, lai aizsargātu domas brīvību. Husītu līga solīja sludināt evaņģēliju, pakļauties pāvestam un Bohēmijas bīskapam tikai tiktāl,

¹⁴Bonnechose E. *Letters of John Huss, written during his exile and imprisonment with Martin Luther's preface and containing a general view of the works of Huss*. Edinburgh: William Whyte&Co, 1846. 33-35 lpp.

¹⁵Turpat, 36 lpp.

¹⁶Turpat, xxii lpp.

¹⁷Turpat, xxiii lpp.

¹⁸Turpat, 4 lpp.

cik to idejas sasauca ar Svēto Rakstu teikto. Tā solīja pretoties visām baznīcas netaisnībām un balstīt savu ticību Prāgas Universitātes doktrīnā.¹⁹

Pēc Husa nāves, husītu skaitam aizvien pieaugot, katoļu baznīca sāka zaudēt kontroli pār mācības izplatību. Lai gan šī reliģiskā kustība tika iezīmēta kā ķecerība, tās pārstāvji bija pārliecināti un bezbailīgi aizstāvēt savu ticību, tie negrasījās atstāties, kamēr baznīcas nebūs attīrījusies no grēkiem, korupcijas un reformēta. Husītu kustība attīstījās divās dažādās doktrīnās. Utraki, bija mazāk radikāla kustība, tā diezgan stipri atgādināja katoļu baznīcu. Pretēji katoļu baznīcai lūgšanām tā izmantoja vietējo dialektu, nevis latīņu valodu, tāpat tā sniedza pēc rituālās ceremonijas gan maizi, gan vīnu tās sekotājiem, kur baznīcā bija pieņemts, ka vīns tiek tikai mācītājam, tā noliedza pāvesta autoritāti. Husītu karu noslēgumā veidojās jauna kustība – *Unitas fratrum* – kas turpināja uzskatīt Svētos tekstus par to galveno reliģisko autoritāti, kur ir iespējama to dažāda interpretācija, tāpat iztulkojot Bībeli Bohēmijas vietējā dialektā. Šī husītu kustība bija daudz radikālāka nekā Utraku. Tie noliedza garīdznieka nošķirumu no pārējās komūnas, visa veida vardarbību, militāru dienestu, zvērestu pieņemšanu. Šī kustība bija vairāk ieinteresēta sabiedrības pārmaiņu veikšanā, jauna dzīves veida pieņemšanā nekā teoloģijā.²⁰

Lai gan vēlāk husītu kustība sadalījās, tā arī nespējot saglabāt vienotu doktrīnu pēc tā garīgā līdera Jana Husa nāves, tā iezīmēja Bohēmijas reformu, veidojot kristīgo morāli kāda raksturīga Čehijā. Reliģiska kustība, kas cīnījās pret vienaldzību, kas ir cēlonis grēkiem un kļūdām.²¹

Vēlākie husītu kari iezīmējās (1420-1431) kā viens no retajiem konfliktiem pasaules vēstures, kas patiesi cīnījās idejas, nevis materiālo labumu vārdā. Tie cīnījās par ticību un brīvību - Husa ticību un Bohēmijas brīvību. Jans Huss ir miris, taču viņa gars dzīvo cīņā, lai atbrīvotu cilvēku no tā garīgas apspiešanas, cīņā par cilvēces gara brīvību.

Husītu kustība ar tās līderi priekšgalā iezīmē pretošanos 15.gs reliģijai, politikai, pat pasaules uzskatam. Viņa centieni ieviest patiesību, nesaudzējot savu dzīvību, lai reformācijas ceļā baznīca spētu atgūt morālo balstu un ētiskās normas, savijami arī ar tālāko Čehijas vēstures naratīvu. Husītu kustība izmainīja sabiedrības struktūru, tā pirmo reizi kristīgajā Eiropā izveidoja ticības duālismu. Masariks, Čehoslovākijas pirmais prezidents, skata husītu kustības

¹⁹ Schwarze W. N. *John Hus. The Martyr of Bohemia*. New York: Fleming H. Revell company, 1915. 138 lpp.

²⁰ Naphy W. G. *The protestant revolution from Martin Luther to Martin Luther King Jr*. New York: BBC Books, 2007. 27-29 lpp.

²¹ Schwarze W. N. *John Hus. The Martyr of Bohemia*. New York: Fleming H. Revell company, 1915. 149 lpp.

panākumus reģionā reliģijas pilnveidošanā kā nozīmīgus, Tā esot Čehijas reliģija, spirituālisma izpratne, kas būtisku lomu ieņem arī atmodā. Masariks uztraucās par reliģijas lomas mazināšanos sabiedrībā un ikdienas dzīvē veicinot atsvešināšanos no labā un ļaunā konceptiem.

Būtu kļūdaini domāt, ka reformācijas kustības bija aktuālas tikai to līderu dēļ, baznīcas autoritātes mazināšanās dēļ pēc pārmaiņām alka jau lielāka cilvēku masa. Tā aizsākās Holandē 14.gs sākumā ar Devotio Moderna kustību, jauna veida nodošanos dievbijībai. Kustība izcēla īsteno baznīcas vienkāršību, to, ka Dieva vārdu var izprast ne tikai izglītots teologs, bet arī vienkāršs zemnieks. Šī kustība „neizauga”, lai prasītu pēc baznīcas kultūras izmaiņām, vairāk tas bija aicinājums cilvēkiem kļūt aktīvākiem savā dievbijības dzīvē, lai veidotu tiešākas attiecības ar dievišķo.²²

Lai gan iespējams, ka Husītu loma tiek pārspīlēta čehu nacionalitātes un patriotisma celšanā, tomēr būtisks atspazds valsts kultūrā un patiesības idejas vēsturē tai ir. Husa cīņiņi iezīmē čehu zemēs raksturīgo domas plurālismu, kas būs aktuāls arī tālākā tautas vēsturē. Tā simbolizē cīņiņu pret valdošo varu, bezbailīgi saceloties pret netaisnību, par savām tiesībām uz brīvību. Atkārtoti atrodies zem dažādām politiskajām varām, ideoloģijām un propagandas tauta aizvien spējusi izvērst valdošajām idejām pretējas, sev vairāk atbilstošus spriedumus.²³ Sintezējot skatījumus, atrodot drošu, spēcīgu līderi, kas aizstāvētu tautas intereses, veidojusies vide, kur domas dažādība ir nepieciešamība Čehijas nācijai.

Masarika humānisms

Patiesības meklējumi aktualitāti rod brīžos, kad izveidojusies krīze sabiedrības morāles un vērtību standartos. Jans Huss uzņēmas iniciatīvu, jo nespēja pievērt acis baznīcas priesteru un pāvesta korupcijai, tas saredzēja tikai Dieva, savas ticības noniecināšanu un svētā vārda vazāšanu. Tāpat tas izcēla arī sabiedrības vājumu un padevību sliktajām ietekmēm, cilvēku liekulību, tīšu novēršanos no pareizā, tas viss baudas un lišķības dēļ. Huss tādēļ uzņēmas celt sabiedrības morāli, sludinot tiem, ka mantas, naudas un lepnuma vadīti tie pazaudē pašu fundamentālāko cilvēkā – dvēseles, gara tīrību un ticību.

²² Naphy W. G. *The protestant revolution from Martin Luther to Martin Luther King Jr.* New York: BBC Books, 2007. 30 lpp.

²³ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy.* Praha: Filosofia, 2008. 71 lpp.

19. gs. baznīcas loma ir mazinājusies, laiki ir mainījušies, sācies industrializācijas un kapitālisms laikmets, taču krīze vēl aizvien ir tā pati. Modernisma laikmets pārmaina laika un telpas izpratni, paaugstinot pasaulīgās dzīves nozīmi, piedodot tai lielāku vērtību. Paaugstinās ražošanas spējas, tehnikas un zinātnes attīstība, kas vairo pozitīvās filozofijas skatījumu uz notiekošo, pievēršot uzmanību tagadnei, novērojamajam.

Racionālisms, kas pavada pozitīvo domāšanu ir nežēlīgs, vērojot un analizējot tagadnes notikumus, tas ne tikai nepievēršas vēsturei, bet arī nedomā par sekām, par nākotni, būtiskais ir tikai tas, kas dots tagad un kā varam to izmantot. Drīz vien fenomenoloģiskais skatījums ir nepieciešams, lai izprastu lietu dziļāku būtību, mūsos izraisītās emocijas, refleksijai un izpratnei par sevi, vai tas, ko darām ir sakarīgi. Kas reiz bija reliģijas, tagad bija morāles uzdevums – atrast ne tikai etnisku kohēziju, bet arī morālu autoritāti, kas liktu novērsties no liekā, izprast tautas vērtības, pievērsties savai, nevis vāciskajai kultūrai.²⁴ Laikmets veidojās ātrs, pilns pretrunīgām politiskām un sociālām idejām, tas ir daudzslāņains un Čehijas zemē arī daudz nacionāls.

T. G. Masariks (1850-1937) bija čehu intelektuālis, filozofijas profesors Prāgas Universitātē. Tas attīstīja kritisko reālismu, kas ir vācu ideālisma un Rietumu Eiropas pozitīvisma sajaukums ar pragmatisku skatījumu sociālās vides mainīšanai. Viņš bija pret Austrumungārijas imperiālismu un uzskatīja, ka čehu nācijai ir jāpārvalda sava suverēna valsts. Čehu un slovaku apvienošana padarīja Masariku par galveno politisko figūru valsts neatkarības veidošanā, kura tā ieguva 1918. gadā. Masariks bija jaunizveidotās valsts – Čehoslovākijas - prezidents no 1918.-1935. gadam.²⁵

Masarikā savā filozofijā izmanto pretrunīgās doktrīnas, atvasinot atšķirīgas idejas, modificējot ideālismu ar pozitīvismu, uzskatot, ka neviena no tām atsevišķi neviens skaidrību par realitāti. Vācu ideālisms bija spējīgs aptvert vērtības un nozīmes dimensiju, taču bija grūtības tā idejas sasaistīt ar realitāti, tajā pārāk daudz kas atkarīgs no subjektīvā skatījuma. Pozitīvisms, savukārt, skaidri apraksta un analizē realitāti, taču nepievēršas nekam citam.

Filozofs izvērš problēmu - cilvēki pievēršas pūļa vajadzībām, materiālajām vērtībām, taču svarīgi ir saprast savas nācijas transcendentālo būtību, celt tās pašapziņu novērsties no bezjēdzīgas ierastās slavināšanas, bet pievērsties kritiskai pašrefleksijai. Kamēr tauta nespēj pateikt, kas tā tāda ir, kas ir tās nacionālisms, tās vērtības, pie dzīves patiesībā tā nevar nonākt.

²⁴ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 75 lpp.

²⁵ Palmowski J. *Dictionary of twentieth century world history*. New York: Oxford University press, 1997. 397 lpp.

Ideālisms bija noderīgs čehu nacionālās identitātes meklējumos, tas reprezentēja pretošanos pret patiesības monopolu, kas piederēja uzvarētāju tautām. Tas neatbalstīja historismu, tādēļ čehiem bija iespēja apelēt pie dabiskajām tiesībām uz pašnoteikšanos, dzīvi savā valodā, būt pašam savam suverēnajam saimniekam.²⁶

Pēc modernās definīcijas nācijai būtiski ir dalīt kopējo vēstures stāstu, svinot kopējas atmiņas par lieliskām uzvarām un cīņām, izmantojot kopējo teritoriju, valodu, veidojot kopēju skatījumu pretī nākotnei ar vienotu apziņu par pienākumu un vajadzību pret to.²⁷ Tieši šāda nācijas definīcija ir svarīga tautai, kuras zemei mainījušās ģeogrāfiskās robežas, kurai nav tautas vēstures – čehu tauta cauri vēsturei bijusi politiski pakļauta citu zemju autoritātei, dižciltīgām ģimenēm, turklāt tā nav viendabīgi apdzīvojusi Bohēmiju. Heterogēnais tautu apdzīvojums izcēla ietekmīgo vācu un ebreju minoritāti, kuru kultūra un tradīcijas ietekmēja čehu ikdienu.

Masarikam būtiski patiesības idejai bija cilvēka potenciāla sasniegšana, tā vēlme un spēja veidot pašam savus lēmumus, iniciatīva, humānisma sasniegšana, savas atbildības atdzīšana. Šiem faktoriem ir būtisks priekšnoteikums – politiskā brīvība. Valstij un tās varai ir jāatļauj pilsoņiem iesaistīties politikas, kultūras veidošanā, jāļauj tiem pilnveidoties kā indivīdiem un sabiedrībai. Filozofs kā labāko politisko pārvaldi tādējādi saskatīja demokrātiju, kas sniegtu cilvēkiem tādu vidi, kurā tiem nāktos pašiem veidot lēmumus, nevis pakļauties autoritātei.²⁸

Būtiskais faktors Masarika filozofijā, kas raksturīgs arī modernisma laika periodam, ir progress, kas saistāms ne tikai tehnoloģisko attīstību, bet iezīmē arī sociālās pārmaiņas. Masarikam piemērotākā progresa metafora ir augšana, attīstība, kas noved pie visu lietu, arī indivīda brieduma. Vērtības un morāles pamatā ir augšana.

Masariks izdala divu veida augšanu: individuālo un sabiedrības. Sabiedrības augšanai gan likumsakarīgi nepieciešama indivīda sagatave un briedums, lai tā spētu attīstīties demokrātiski. Nobriedis indivīds izvēlas starp vērtībām, kas tam būtiskas, tā ir pilnīga apziņa par savām iespējām, spēja sasniegt ideālo humānumu. Filozofs izceļ, ka nobriedis cilvēks ir brīvs no citu ietekmes, tas izvērtē un domā patstāvīgi, pieņem lēmumus, apzinās savas brīvības iespējas. Galvenokārt tas nes atbildību par savu rīcību, savu lēmumu sekām.

²⁶ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 83 lpp.

²⁷ Turpat, 25 lpp.

²⁸ Turpat, 105 lpp.

Veiksmīga sabiedrība, Masariks izvērš, indivīdiem sniedz brīvību un iedrošina tos pilnveidoties un sasniegt to patieso cilvēcīgumu. Tajā būtiski būtu izglītot cilvēkus, dot viņiem izvēles brīvību, šādā sabiedrībā nepieciešama ir vienlīdzība un uzticēšanās, jādzīvo brīvībā un savstarpējā respektā. Demokrātija šādā skatījumā nav tikai politisks aparāts, kas nodrošina šādu stāvokli, bet gan brīvas sabiedrības un cilvēcīguma kulminācija, tās briedums.²⁹

Demokrātija nozīmē, ka atbildība tiek novirzīta no publiskās lietas pie indivīda un tās spēju rīkoties, tā ir savstarpēja diskusija, lai vienotos par labāko cilvēkam un sabiedrībai. Masariks neskata demokrātiju kā vairākuma tirāniju, šāds modelis nesniegtu apstākļus indivīda izaugsmei. Tā ir vairākuma griba ieklausīties minoritātē, vēlme veidot abām pusēm apmierinošu risinājumu, iekļaujot minoritāti lēmumos – arī indivīdam jābūt saklausītam.

Pieņemot, ka kāds nespēj veidot sev piemērotus lēmumus, tādēļ uzņemoties atbildību šī cilvēka vai sabiedrības vietā, tiek atņemtā viņa iespēja uz briedumu, uz izaugsmi. Aizrunājoties, ka tā viņš tiek pasargāts no kļūdām un ciešanām, indivīds tiek atstāts permanentā attīstības trūkumā. Masariks šāda tipa sabiedrībai vai drīzāk politiskajam modelim ievieš jēdzienu – teokrātija. Teokrātija slēpj briesmas un vilinājums pieņemt sniegto „palīdzību”, nododot savu atbildību citam un ļaujot tam mūs kontrolēt un vadīt.³⁰ Teokrātija ir kā auksta roka, kas mēģina aizturēt neizbēgamo progresu uz brīvību un vienlīdzību, kurā visi cilvēki varētu kļūt par mērķi, nevis līdzekli.³¹

Situācijā, kad cilvēkus tomēr ierobežo iesaistīties politiskajos lēmumos, indivīdi nedrīkst palikt vienaldzīgi. Lai stiprinātu savu nāciju un panāktu savu izaugsmi ir jāvieš zināms savs viedoklis. Masariks ierosina nepolitisko politiku, kas ir iesaistīšanās dažādos kultūras, mākslas, sociālajos pasākumos un aktivitātēs. Galvenais, lai kaut kas būtu darīts savu un līdzgaitnieku interešu aizsardzībai un popularizēšanai.

Masariks dzīvoja ar uzskatu, ka atrodas zem Dieva visu redzošās acs, tiek vērots no mūžības skatupunkta. Varbūt tādēļ arī Masarika filozofija un politika sakņojas nepieciešamībā pēc morāla skatupunkta - dzīvojot pasaulē ar cilvēka brīvību, cilvēka augšanai nepieciešama morāla jēga. Tāpat kā dabā arī sociālajā vidē viss attīstās, zinātne var apzināt procesu kā no primitīvām un ļoti vienkāršām būtnēm attīstās kompleksākas formas. Pretēji dabiskajai attīstībai, tehnikas un morāles progress ir cilvēka atbildība. Reflektēt, lemt, izvēlēties – to nevar

²⁹ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 98 lpp.

³⁰ Turpat, 99 lpp.

³¹ Turpat, 104 lpp.

saistīt ar dabiskajiem instinktiem, bet ar morāli. Tas ir saistīts ar cilvēka morālajām vērtībām, gan pozitīvajām, gan negatīvajām.³²

Patiesība nav nekas mistisks, tā ir apzināma, varbūt tā nav skaidra pašlaik, tomēr tā noteikti nav nezināma. Cilvēki dzīvo patiesībā un labklājībā, kamēr tie tiecas ar visu enerģiju uz savas pilnības sasniegšanu, un netiek citu apspiesti. Masariks līdzīgi kā Augustīns saredz slikto labā iztrūkumā. Tie nav pretēji poli – labais un ļaunais, vairāk labā nepiepildīšana, labā deformācija. Ļaunums ir kūtrums, regress vēstures gaitā, traucēklis, apkārtējā neievērošana, turpretī labais vienmēr ir galvenais, reālais un patiesais.³³

Indivīdiem atzīstot, ka ne liktenis, ne kāda augstāka autoritāte tos nepārvalda, tie iesaistās izvēlē, tie kļūst par to ko izvēlējas, cilvēki kļūst atbildīgi. Masarika fundamentālie aspekti cilvēka izaugsmei ir brīvība, vienlīdzība un vispārēja labvēlība, filozofs pats sevi vada ar bībelisko pavēli - mīlēt savu kaimiņu, mīlēt cilvēcību. Šī mīla gan nedrīkst būt kas abstrakts, tai jāmeklē realizācija jēgpilnā, mērķtiecīgā darbā, lai mazinātu un izkaustu netaisnību, ciešanas.³⁴

Masariks neizveido konkrētu sistēmu patiesības un nacionālisma jautājuma iztirzāšanai, šīs idejas vairāk var apkopot no tā atšķirīgiem darbiem, kas traucē tā domas sekotājiem attīstīt ideju. Lai gan pretējos uzskatos par pozitīvisma nozīmi būtības izprašanā, tomēr Husserla fenomenoloģijā redzama Masarika ietekme tā ideālisma skatījumā, ko vēlāk izvērsē arī čehu filozofs Jans Patočka.

Masariks paplašina patiesības ideju, piesaistot tai klāt nacionālismu, patriotismu, savas kultūras būtiskumu. Tas izceļ cilvēka vajadzību ne tikai pēc ticības un garīgām vērtībām, bet arī indivīda izaugsmes, brīvā sabiedrībā. Filozofs izceļ aktivitātes nozīmi, indivīdiem ir jāiesaistās politikas, kultūras veidošanā, lai tas spētu sasniegt cilvēka potenciālu. Dzīves patiesībā un labklājības noteikums ir uzdrīkstēšanās veidot savu likteni, izteikt savus spriedumus un apšaubīt citus. Indivīds nedrīkst akli paklausīt kādai autoritātei, kas nosaka tā prioritātes un vērtības. Morāli attīstīts cilvēks uzņemas atbildību par saviem darbiem, pretējā gadījumā tas nevar būt pilnībā brīvs cilvēks, tas aizvien būs atkarīgs no kāda labvēlības.

³² Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 101 lpp.

³³ Schwarze W. N. *John Hus. The Martyr of Bohemia*. New York: Fleming H. Revell company, 1915. 23 lpp.

³⁴ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 107 lpp.

Jans Patočkas „rūpes par dvēseli”

Jans Patočka (1907-1977) bija čehu filozofs, fenomenoloģijas pārstāvis, Edmunda Huserla skolnieks. Jana Patočka fenomenoloģijas nostādnes ietver trīs cilvēka eksistencei būtiskas pārejas – pieņemšana, vairošanās, transcendence. Filozofs pētīja čehu identitātes un nacionalitātes jautājumu, pievērsās gan tautas, gan indivīda izaugsmes nosacījumiem. Aizstāvot cilvēktiesību fundamentālo raksturu bija viens no „Hartas 77” aizsācējiem un runas vīriem.³⁵

Jana Patočkas patiesības ideja būtiski atšķiras no Masarika morālā progresa un indivīda brieduma redzējuma. Lai gan Patočka cienīja Masarika devumu politiskajā darbībā, Čehoslovākijas valsts izveidē, taču tā centienus izveidot čehu nacionālismu un indivīda augšanas programmu tas uzskatīja par neizdevušos. Valsts tā arī nepārvarēja savas iekšējās problēmas, čehu tautai nācās aizvien sadzīvot ar nacionāli heterogēno stāvokli, bez kopējas tautu vēstures, valodas, nākotnes mērķa. Patočka izceļ, ka Masarika ideāli par humānismu un pašnoteikšanos tā arī netika piepildīti, jau sākotnēji ideālisma cilvēctības un vienlīdzības idejas konfliktēja ar čehu tautas nacionālismu un vēlmi būt saimniekiem savās mājās.³⁶

Otrā pasaules kara sākums un tā zaudējumi bija pārāk lieli, lai saglabātu Masarika redzējumu. Pēc Minhenes pakta tauta zaudēja savu pašcieņu un spēku, tās lēmums necīnīties par savu jauniegūto valsti lika zaudēt tās ceļu uz izaugsmi. Cilvēki zaudēja cerību, kad arī tās politiskie sabiedrotie novērsās no valsts saglabāšanas. Necīnīšanās par savu valsti demoralizēja cilvēkus un atņēma iniciatīvu arī turamākiem lēmumiem.³⁷

Abus domātājus atšķir laiks un noskaņojums vidē to domas attīstībā. Masariks savu nākotnes vīziju saredzēja pozitīvu, viņš redzēja tautas vēstures attīstību uz ko labāku, pilnīgāku. Optimistiskajā gaisotnē, starpkaru laikā, tas aicināja cilvēkus uz pilnveidošanos un iesaistīšanos kultūras veidošanā, konstruējot demokrātisku valsti. Patočka savukārt saskaras ar citu realitāti, viņš redz savu tautu zem padomju varas okupācijas jūga, tās ierobežojumiem gan politiskajā, gan sociālajā vidē, cenzūru. Galu galā tas saredz cilvēkus, kas rīkosies pretēji Masarika humānisma vīzijai, kas izvēlas drošību zem autoritātes jūga, nevis cīņu par brīvību. Patočka

³⁵ Kohán E. *Jan Patočka. Philosophy and selected writings*. London: The University of Chicago press, 1989. 6 lpp

³⁶ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 142 lpp.

³⁷ Turpat, 127 lpp.

vēlas sniegt metodi, kā izdzīvot un sadzīvot ar šo bezizejas, bezcerības stāvokli, aicinot cilvēkus atteikties no ilūzijām, tādējādi atbrīvojot sevi.³⁸

Jautājumi par nacionālo identitāti pēc Minhēnes pakta slēgšanas nešķita vairs aktuāli. Čehija pēc nacistiskās Vācijas spiestības, līdzīgi kā citviet Eiropā bija jauna sociālā modeļa meklējumos. Lai gan pakļaušanās totalitāra režīma autoritātei prasīja savas identitātes izaugsmes regresu, sākotnēji, dauzi vērsās par labu komunistiskajām idejām. Tās vairoja pārliecību, ka demokrātija nespēj tikt galā ar pēckara sekām, ne ekonomiskajām, ne sociālajām. Komunisms solīja sociālo vienlīdzību un labklājību, pēc tam, kad tas būs iznīdējis kapitālismu un tās veidotājus. Pie tam daudzi redzēja komunismu kā alternatīvu un glābiņu no demokrātijas, kas prasītu pazemību Hitleram.³⁹

Iespējams, komunistu idejas būtu radušas pārliecinošus sekotājus Čehoslovākijā, ja tās nebūtu uzspiestas ar varu un represijām, asu izrēķināšanos ar opozīciju. Ļeņinskais režīms pretendēja uz ko vairāk kā tikai varas noturēšanu, tā ideoloģijā ietilpa jauna veida sabiedrības un cilvēka veidošana ar politiskiem pasākumiem. Nākotnes sociālistiskajā sabiedrībā, pretēji buržuāziskajai, cilvēkus vairs neraksturotu egoisms, alkātība un atsvešināšanās, indivīds būtu daudzpusīgi attīstīts un nesavtīgs. Iracionālo patēriņu nomainītu lietderīgs darbs iekšējās nepieciešamības dēļ. Nākotnes sociālisms paredzēja kapitālistiskās ekspluatācijas, atsvešinātības beigas, atverot iespējas dzīvei harmonijā, ar racionāliem un līdzīgi domājošiem cilvēkiem.⁴⁰

Pretēji cerētajai brīvībai, cilvēki zem padomju varas jūga saskārās ar izsūtījumiem, kolektīvizāciju, īpašumu atsavināšanu, turklāt caur baiļu, propagandas un terora prizmu, kas palielināja cilvēkos dusmas, nevarības sajūtu un pazemojumu, cērtot tautas nacionālisma idejā aizvien jaunas rētas. Nejūtot pārāk lielu atbalstu no vietējiem un neuzticoties arī tiem, kas tos atbalstīja, komunistiskā partija ļāva darboties tās nekritiskajiem fanātiķiem. Cilvēkiem, kas bija gatavi darīt jebko, lai sasniegtu komunistiskās pasaules ideālu.⁴¹

Revolūcijas sparam mazinoties, cilvēki mēģināja atgriezties pie to ikdienas dzīves, sadzīvojot ar lozungiem, padomju varas sludinātiem svētkiem, un varu, kas reglamentējusi katru valsts nozares sektoru. Sadzīvojot ar propagandu, redzot režīma darbību, cilvēki vairs

³⁸ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 167 lpp.

³⁹ Turpat, 154 lpp.

⁴⁰ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 143 lpp.

⁴¹ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 155 lpp.

neņēma lozungos teikto nopietni. Atkal skats uz nākotni veidojās pozitīvāks, cerot izveidot „sociālismu ar cilvēka seju”. Atgriezās sociālisma oriģinālās idejas – cilvēku atbrīvošana - un vēlme cīnīties par demokrātiska sociālisma izveidi.⁴² Filozofu uzdevums bija atrast veidu kā vislabāk spēt izdzīvot komunismā.

Sapņi par „sociālismu ar cilvēka seju” izplēnēja 1968.gada augustā, Padomju armijai iebrūkot Čehoslovākijā, tādejādi izbeidzot mēģinājumus reformēt režīmu. Nekas cits neatlika, kā akceptēt sagrāvi un samierināties ar turpmāko dzīvi melos, cerēt, ka kādu dienu padomju impērija sagrūs, bez garantijām, ka tās aizstājējs būs kas labāks.⁴³ Kopējais laikmeta raksturojums bija pilns cinisma, bezcerības pilns. Jans Patočka laikmeta gaisotni iezīmē sestajā „Kecerīgo esejā” ar nosaukumu „Karš XX gadsimtā un XX gadsimts kā karš.”

Jana Patočkas liktenis bija būt par filozofu bezcerības laikā, tas aprakstīja nomācošo laiku, sabiedrības morāles pagrimumu, bet sabiedrības ievērību kā aktīvs antipadomju darbonis, brīvības cīnītājs, tas ieguva tieši pie „Hartas 77” veidošanas un popularizēšanas. Tā filozofiskie uzskati par gadsimtu un tautas nacionalitāti plašākai publikai palika neizzināmi, jo tā darbi vairāk bija paredzēti akadēmiskajai videi, tie nebija viegli izprotami strādnieku šķiras cilvēkam.⁴⁴ Jans Patočka nemeklēja konfliktu ar padomju varu, aktīvi neprotestēja pret tās politiku, galvenais - nemusināja cilvēkus uz sacelšanos. Filozofs negaidīja radikālas pārmaiņas režīmā, tomēr vēlējās palīdzēt ar to sadzīvot. Iespējams, tādēļ tas uzskatīja „Hartas 77” nepieciešamību, tās prasību papildījums atdotu vismaz daļu cilvēka pašcieņas un pašnoteikšanās iespējas.

Patočka izcēla, ka, kļūstot par filozofu, šai zinātnei ir arī jāvelta visa sava dzīve, tas jādara brīvības aktualizēšanai, citu iesaistīšanai. Patočka to apstiprina sakot: „Ja filozofijas praktizētājam ir spēcīga personība, tad tas var papildīt filozofijas svarīgāko uzdevumu – būt ne tikai sava sirdsapziņa, bet savas laikmeta sirdsapziņai un apziņai: viņš var pielikt pēdējos nepieciešamos pieskārienus veidojot dzīves formu, vēlāk to kritizējot, tādejādi novedot ideju līdz pilnībai.”⁴⁵ Filozofam ir jācīnās par domas attīstību, tās konkurētspēju, aizvien kritizējot jau noteikto.

⁴² Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 157 lpp.

⁴³ Turpat, 162 lpp.

⁴⁴ Turpat, 168 lpp.

⁴⁵ Chvatik I. The responsibility of the “Shaken” 2006. 3 lpp. <http://www.cts.cuni.cz/soubory/reporty/CTS-09-06.pdf> (sk. 17.05.2013)

„Harta 77” bija formāla, atklāta vēstule Čehoslovākijas komunistu prezidentam aicinot valdību ievērot sevis noteiktos likumus, izceļot, ka līdz šim tie to nav darījuši. Atsaucoties uz 1976. gadā notikušo Helsinku konferenci, kurā Padomju Savienība parakstīja līgumu par cilvēktiesību ievērošanu, vēstules autori norādīja, ka realitātē daudzi no noteiktajiem likumiem tiek regulāri pārkāpti. Vēstulē nebija revolucionāri plāni mainīt komunistu režīmu, bet gan argumentēti ieteikumi, veiksmīgākai politikas pielietošanai.

Hartas tapšanas laikā cilvēka darbības diktēja politiskā partija, kas bija noteikusi monopolu publiskās iniciatīvas domā un mērķos. Pilsoņiem bija svarīgi apzināt, ka padomju varas veicinātā politika ir patiesais dzīves veids, ka aktuālais ir labais, tādējādi pildot sava nerakstītā līguma daļu, kas nodrošināja mieru un drošību savā zemē un mājās. Visiem zināmā „vienošanās” bija spēkā kopš 1968. gada čehu akcijas Prāgas Pavasara vardarbīgas apspiešanas, padomju varas okupācijas.⁴⁶

Jana Patočkas filozofijai nebija politiskas ievirzes, tā bija kā veids, metode, lai nonāktu līdz patiesības izziņai. Filozofa Huserla interpretācija balstījās implicītā pieņēmumā, ka patiesība ir ieraugāma un apzināma izdzīvotajā pieredzē, galvenokārt refleksijā, kritiskā spriešanā. Tā analizējamā filozofiskā problēma bija epistemoloģijas pamatu meklējums kognitīvā un metafiziskā disciplīnā, skatot patieso un labo. Patočka runāja par dvēseles izkopšanu. Dvēsele šeit kalpo kā apzīmējums cilvēka talantiem un tā devums kultūras veidošanā, ieguldījums savas nacionālās kopienas attīstībā. Ja Masariks cīnījās, lai panāktu savu cilvēku un nācijas izaugsmi līdz to pilnīgākajai cilvēcības formai, tad Patočka pievērsās kultūras nozīmībai, kas vēlāk tika dēvēts par „rūpēm par dvēseli”. Patočkas filozofija bija, no vienas puses, metafizisks skatījums, no otras, – cilvēku kultivēšana savas humanitātes attīstībā.⁴⁷

Vērtējot sava laikmeta jēgu, filozofs pārdomā vai vispār kādam laikmetam ir nozīme, tā tas būtu tikai tad ja pieņemam vēstures nesaraujamo turpinājumu, kas noved no pagātnes uz kādu noteiktu nākotnes punktu. Ja šāda likumsakarību līkne pastāv, tad iespējams runāt par prāta un gara izaugsmi. Humānisma skatījumā kā indivīda un sabiedrības augšana no primitīvā sākuma uz patiesu tās briedumu, savienojot brīvību ar atbildību. Patočka čehu vēsturē saredz

⁴⁶ Kohán E. *Jan Patočka. Philosophy and selected writings*. London: The University of Chicago press, 1989. 6 lpp.

⁴⁷ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 169 lpp.

Masarika izceltās vērtības kā tās identitātes sastāvdaļas – cīņa par brīvību, sociālo vienlīdzību un taisnīgumu.⁴⁸

Patočka liek saviem līdzcilvēkiem atbrīvot savu prātu, dot tam autonomiju no sociāli noteiktajām dogmām un propagandas. Kad indivīds apzinās sevi kā pašnoteikšanās būtņi, tam jāmēģina rīkoties saistībā ar labo, dzīvojot patiesībā un vedot uz patiesību arī citus.⁴⁹

„Harta 77” pauž tieši šādas idejas, tā atspoguļoja cerību humānisma attīstībai arī padomju režīmā. Vismaz pirmos mēnešus pēc vēstules nosūtīšanas, izsakot noklusēto, klusējošās opozīcijas idejas, bija viešama pārmaiņu dvesma. Propaganda, kas tika veikta hartas noklusēšanai un iespaids mazināšanai, gala rezultātā veica bija divas lomas – vienkāršie cilvēki, strādnieki bija viegli iebiedējami, iespaidojami, lai tie izteiktu hartas nosodījumu, taču lielā ažiotaža un hartas slēptais saturs vairoja interesi par tās autoriem un atbalstītājiem.

Cilvēki pievērta uzmanību „Hartas 77” dedzīgajos aizstāvjos, saklausot Patočkas idejas. Aizstāvot hartu, Patočka runā par morālo pienākumu pretoties vardarbībai, sabiedrība kā kopība esot suverēna un tā ir saistīta ar morāli. Katram cilvēkam ir morālie pienākumi, kas sākas tā sirdsapziņā, pienākumi kritizēt un pretoties netaisnībai.⁵⁰

Patočka izdala divus cilvēka modeļa tipus, pirmais kā aktuālais, aprakstot to, ko tie patiešām dara un kā tie sadzīvo ar politisko režīmu. Otrs raksturo ideālo cilvēku, tas uzliek standartu, pēc kā tiem būtu jātiecas morālā dzīvē, orientieri, vēlamu virzienu un izpratni par labu un ļaunu. Patočka pievēršas cilvēku morāles krīzei gan komunistiskajā, gan Eiropas patērētājsabiedrībā esejā „Vai tehnoloģiskā Civilizācija ir pagrimusi, un kāpēc?” izvēršot zemes resursu izmantošanas, ražošanas pārspīlējumu, pieradinot cilvēkus pie laicīgām vērtībām. Nedomājot par sekām, tie nemazina patēriņu un koncentrējas uz baudām, aizmirstot par garīgām vērtībām un individualitātes izaugsmi. Arī šajā nozarē aizvien tiek meklēti vainīgie par dažādām katastrofām, atbildību nest neviens nevēlās, krīze ir sirdsapziņas trūkumā.⁵¹

Patočka izpratne par vēsturi ir saistāma ar cilvēka izpratni, tā stāvokli pasaulē. Vēsture patiešām var sākties tikai tad, kad cilvēks sniedzas pāri savam tīri bioloģiskajam stāvoklim, tas sniedzas augstāk par patēriņa vajadzībām. Tādēļ Patočka tehnikas laikmetu redz kā atgriešanos

⁴⁸ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 171 lpp.

⁴⁹ Kohán E. *Jan Patočka. Philosophy and selected writings*. London: The University of Chicago press, 1989. 130 lpp.

⁵⁰ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 173 lpp.

⁵¹ Patočka J. *Is the technology Civilization Decadent, and why? // Jirsa J. Political Philosophy of Central European dissidence: east and central european studies*. Prague: Charles University press, 2011. 93 lpp.

pie pirms-vēsturiskā stāvokļa, atgriešanās pie vērtību nihilisma, un patēriņa sabiedrības, kas ārpus nepieciešamajām uzturvērtībām aizraujas arī ar luksusa precēm.⁵² Pateicoties tehnikai, darbs neprasa tādu piepūli un nav tik laikietilpīgs, tādēļ atbrīvojot sev laiku, cilvēki saskaras ar garlaicību. Tā būtu jāizskauž un jāaizstāj ar sevis garīgu un intelektuālu piepildīšanu.

Kustība ir fundamentālais cilvēka esamības eksistencē un iespējamībā, indivīda dzīvē tiek izdalīti trīs lielie kustības elementi. Piedzimšana ir kustība, kurā cilvēka potencialitāte kļūst aktuāla, tā akceptēšana ir kustība, ko rada radniecības komūna jaunajam cilvēkam, atvēlot viņam ne tikai telpu, bet norādot tā vietu specifiskajā sabiedrībā. Otrā kustība ir cilvēka esamības nodrošināšana uz zemes, dzīvības saglabāšana un darba iegūšana, praktizēšana, ikdienišķā dzīve. Patočka kā būtiskāko uzskata trešo, transcendentālo kustību, kas ir cilvēka vēlme pēc pilnības, tā ir vēlmju piepildījums, fantāzijas un intelekta attīstība. Tieši ar šo kustību saistās Patočkas rūpes par dvēseli.⁵³

Patočka uzskata, ka cilvēki, kas pavada savas dzīves norūpējušies tikai par darbu, savas ikdienišķās maizes pelnīšanu nedzīvo pilntiesīgu cilvēka dzīvi. Tie dzīvo tāpat kā visi citi dzīvnieki, kuriem izdzīvošana ir to dzīves saturs. Tikai cilvēki, kas spēj pārvarēt to apmātību ar izdzīvošanu, var sasniegt brīvību. Tikai dzīve, kas nenotiek sakritības pēc, bet ar cilvēka brīvo izvēli un ar pilnu apziņu, piekrītot indivīdu lēmuma sekām, ir atbilstoša cilvēkam. Tā ir dzīve, kas no ikdienas rūpēm un garlaicības, pārvēršas par lielo iespēju horizontu.⁵⁴ Šeit Patočka piekrīt Masarika pārlicēbai, kas izceļ, ka, tikai akceptējot brīvību un atbildību, indivīds top patiešām cilvēks.

Grūtības sagādā stāvoklis, kad savs devums kultūrai tiek ierobežots, cenzēts, arī dažādi klasikas darbi tiek atzīmēti kā režimam neatbilstoši. Sešās „Kecerīgajās esejās” Patočka norāda tradicionālā vēstures koncepta sabrukumu, un jautā, kāda vēsturei var būt jēga, ja tajā nav cerības? Ja tajā nav ne Dieva, ne likteņa, morāla etalona, kas dotu pareizo virzienu attīstībai. Masarikam metafiziskais spēks bija progresā, Patočka saskārās ar tukšumu, ar cerības nāvi. Filozofs runā par satricinājumu, kas atņem ilūzijas, lietojot Pirmā pasaules kara metaforu par karaspēka pirmo līniju.

Karaspēka pirmā līnija apzīmē kārtības sabrukumu, jēgas zudumu, tik sagraujošo kataklizmu, ka tā liek pašai dzīvei zaudēt nozīmi, atstājot aiz sevis tikai vājprātu un nāvi. Nav

⁵² Chvatik I. The responsibility of the “Shaken” 2006. 4 lpp. <http://www.cts.cuni.cz/soubory/reporty/CTS-09-06.pdf>

⁵³ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 175 lpp.

⁵⁴ Turpat, 176 lpp.

nozīmes uzvarai un zaudējumam, draugiem, sabiedrotajiem, tikai iracionālai iznīcībai un nāvei, no kuras paradoksālā kārtā top jauna dzīvība. Ir radusies dzīvība, kurai nav raksturīga ilūzija, cerība. Tieši tādēļ cilvēki, kas izdzīvojuši pirmās līnijas pieredzi tiek atbrīvoti no robežām un iegūst jaunu spēku - tiem nepiemīt sentimentālās cerības, vēlmes vai bailes no nāves. Satricinātie, kas izgājuši cauri visu to vērtību pamatu sabrukumam, tagad ir brīvi.⁵⁵

20.gs iezīmē nebeidzamu karu, un spēka izpausmi, karu, kas dzimst no dzīves un miera. Tas ir nebeidzams kara stāvoklis, ko producē bailes zaudēt dzīvību. Izeja ir tikai satricinājuma stāvoklī, nonākot aci pret aci ar nāvi, dārgākā sagrāvi. Satricinājums veido eksistences fundamentālo pārmaiņu, jēdzīguma izjūtu. Sagraujot savas vērtības, cilvēks gūst spēku jaunai cīņai – karam pret karu. Vērtību, baiļu sagrāve veido visaptverošu atbrīvošanu.⁵⁶

Šī šoka pirmcēlonis meklējams Dieva un metafizikas sabrukumā, ar cerībām par nākotni, pazūd arī līdzšinējais balsts, kas garantēja pestīšanu. Tie ir pazaudējuši ilūzijas un sadzīvo ar tukšumu, tiem vairs nav no kā baidīties, tiem nav jāpiekrīt reglamentam, ko tie neatbalsta. Tie ir sapratuši, ka kosmosam nav noteiktas kārtības un tajā ieprogrammētas cerības. Visas ideoloģijas, sociālās realitātes ir pazudušas tukšumā un bezjēdzībā, ir palikuši tikai triumfējošā elite, kas ceļas augstāk par ikdienas trivialitāti un apvienojas satricināto solidaritātē.⁵⁷ „Kecerīgajās esejās” Patočka izceļ kā satricinātie spēj veidot ne tikai satricināto kopību, bet īstenu politiku, svētu impēriju, kas var saskatīt pāri indivīda interesēm. Tā ir nācija ar varoņiem, ar potenciālu uz diženiem darbiem, nevis sīkumaina vēsture parniecīgām indivīda dzīvēm, tieši valsts idejā mīt diženums.⁵⁸

Patočka izceļ, ka izdzīvojot šo šoka pieredzi, izprotot dzīves, vēstures jēgu, cilvēks ir gatavs ziedot savu dzīvību, lai neatgrieztos iepriekšējā stāvoklī – kailās izdzīvošanas. Viņi ir gatavi upurēt savu dzīvību, pirms atdot savu garu un godu, lai nekļūtu par vergu dzīvei melos. Dzīvot dzīvošanas pēc nav vērts, ir jāmeklē pēc tās jēgas – personas brīvības, atbildības, izaugsmes.⁵⁹

Patočka, liek noprast, ka cilvēks pārtop par daļu no vēstures, kad tas izprot savas darbošanās sekas, atbildību, ko tas nes par savu rīcību. Cilvēks saprot savu novietojumu laikā un telpā, viņam nākas sadzīvot ar savu būtību, kā nedeterminētu morālu esamību, kam jātiecas

⁵⁵ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 183 lpp.

⁵⁶ Patočka J. 20. gadsimta kari un 20. gadsimts kā karš.// Kentaurs Nr. XXI, Nr.49, 2009. 99 lpp.

⁵⁷ Kohák E. *Heart and Horizon. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008. 185 lpp.

⁵⁸ Turpat, 186 lpp.

⁵⁹ Turpat, 187 lpp.

uz labo, lai spētu kvalitatīvi dzīvot. Sekojot labā idejai rūpes par dvēseli iegūst jaunu nojēgumu, tai ir jāiegūst zināšanas, nepretrunīga patiesība. Cilvēks ir saistīts ar saviem panākumiem, veidojas indivīds ar brīvu un atbildīgu dvēseli, kas izvēlas un veido pats savu likteni. Rūpējoties par savu dvēseli, cilvēks sāk dzīvot vērtīgu dzīvi patiesībā, izmantojot „trešās kustības” iespējas, tas kļūst mūžīgs.

Vāclavs Havels un Jans Patočka kā laikabiedri bija saskārušies ar līdzīgām padomju varas reālijām, režīma iesaistīšanās privātajā sfērā, represijas, cilvēku cieņas un identitātes zudums. Autorus vieno skatījums uz padomju laiku kā bezcerības, nomāktības gadiem, kas iezīmējis cilvēkos bailes rīkoties un indivīda atsvešinātību. Pārestības un terors cilvēkus pakļāva „kustības” nebrīvei, liekot tiem ignorēt savas izaugsmes iespējas, iegrožojot sevi dzīves nodrošināšanā un modernās sabiedrības patēriņā, nemeklējot ceļu pie dvēseles kopšanas. Vāclavs Havels iezīmē Patočkas fenomenoloģijas idejas savā esejā „Spēks nespēkā” izvēršot „dzīves melos” konceptu, cilvēku pakļaušanos šai bezizejai un atbildības trūkumu. Post totalitārajā režīmā cilvēki pakļaujas un atbalsta režīmu, tā dzīvojot vismaz īslaicīgā mierā, taču būtībā cilvēks dzīvo pretrunā ar savu dabisko stāvokli, miers ir nekas vairāk kā apātija un ilūzija.

Havels norāda dzīves patiesībā priekšrocības, izklāstot, ka miers, kurā tie dzīvo akceptējot padomju lozungus un doktrīnu, nav patstāvīgs. Jo vairāk indivīds ļaus sevi kontrolēt un pieļaus valsts varas iesaistīšanos tā ikdienas un kultūras dzīvē, jo vairāk tā gribēs savu ietekmi paplašināt. Tādēļ cilvēkiem ir jāatsakās no piedalīšanās veidot propagandas panorāmu, lai tie spētu dzīvot patiesībā, attīstīt sevi un sabrucināt varu no iekšienes.⁶⁰

„Dzīve patiesībā” ir dažādu ideju konstrukcija, kas veidota no vairāku domātāju mācībām, dažādos tautas pastāvēšanas laikos, būtiskākie idejas ir Huserla cīņa par ticību, Masarika mīlestības politika, aicinot cilvēkus pilnveidot sevi. Tāpat būtiska ir Patočkas „trešā kustība”, kas prasa no cilvēkiem patstāvību un radošumu. Protams, tās nostādnes nav aktuālas tikai Čehijā un tās kontekstā, tomēr izskatot Vāclava Havela idejas attīstības vēsturi vairākas tās aksiomas ieraugāmas kā fundamentāli balsti tās tautas nacionalitātē. Uzskatu, ka tieši čehu tautas raibā vēsture, ietekmīgās personas atļāva Havelam attīstīt patiesības ideju tādu kāda tā apraksta esejā „Spēks nespēkā”. Jēdziena izvēršana pavadīja domātāju gan kā darboni „Hartas 77” veidošanā, gan politikas veidošanā, jaunatgūtās demokrātiskās valsts pārvaldē.

⁶⁰ Havel V. *Power of Powerless* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European Dissidence: East and Central European Studies*. Prague: Charles University Press, 2011. 61 lpp.

Vāclava Havela galvenās nostādnes esejā: „Spēks nespēkā”

Vāclavs Havels (1936-2011) ir zināms politiskajā vidē kā literārs, padomju varas disidents, Čehoslovākijas atmodas kustības simbols, tās pēdējais un Čehijas Republikas pirmais prezidents, bet vislabāk pazīstams kā kaislīgs cilvēktiesību sargātājs. Tas cīnījās pret padomju varas standartiem un regulām, izceļot indivīda balsi un spēku ceļā uz patiesību un brīvību.⁶¹ Havels norādīja, ka cilvēkiem ir jāuzņemas atbildība par savu aktivitāti politiskajā, kultūras sfērā. Domātājs izceļ, ka piekrišana viltus lozungiem, dzīvošana atbilstoši nevēlamajai propagandai, ir režīma atbalstīšana, tā spēka vairošana, bet galvenais savas, individualitātes atmešana, tādējādi dzīvošana melos.

Dzimis „nepareizajā” Prāgas buržuāziskajā ģimenē, starptautiski zināms dramaturgs, vairākkārt izcietis cietumsodus par paustajām pretpadomju idejām, (iestājoties par demokrātiju, cilvēktiesībām, vārda brīvību) Havela politiskais tēls tādēļ ieņēmis etalona statusu, kas simbolizē morāli un patiesību, pašaieliedzīgu cīņu par savu ticību labajam. Viņa vienkāršā, cilvēcīgā, galvenokārt laipnā seja viesa uzticību citos un puda inteligenci un drosmi.⁶²

Eseju „Spēks nespēkā”, rakstīta 1978. gadā, Vāclavs Havels velta savam domubiedram, „Hartas 77” līdzautoram un paša fenomenoloģijas metafizisko domu aizsācējam Janam Patočkam, kas gāja bojā pēc padomju drošības policijas nežēlīgas pratināšanas. Esejā paustās idejas nav tikai kritisks opozīcijas viedoklis par padomju varas politiku, tajā daudz runāts par pilsonisko sabiedrību, indivīda iesaistīšanos režīma, politikas veidošanā. Havels tajā izvērs vienotu filozofisku konceptu par ideoloģijas lomu, morāli un valsts sabiedrības attiecībām.⁶³

Havels izvērs ideju, ka klasiskās diktatūras modelis stipri atšķiras no padomju varas politiskā režīma. Parasti diktatūras ideoloģijai un pamatojumam trūkst vēsturiskā balsta, tā vara ierasti sākas ar bruņotu apvērsumu, to politiskos tēlus viegli izšķirt no cilvēkiem, kurus tie pārvalda. Šādas diktatūras galvenās briesmas ir cita spēks un apbruņojuma pārākums, kas draudētu ieņemt varas pozīciju. Totalitārisms, ko praktizē padomju vara ir citādāks, tā politiskā struktūra ir loģiska, ideoloģija ir sīki izstrādāta un viegli saprotama, tā ir klātesoša ikdienas dzīvē, ieņemot gandrīz reliģijas stāvokli. Zūdot metafiziskajam morālajam dzīves balstam, situācijā kāda raksturīga pēckara posmam, ideoloģijai var būt hipnotizējošs raksturs. Tā atvieglo

⁶¹ Palmowski J. *Dictionary of twentieth century world history*. New York: Oxford University press, 1997. 255 lpp

⁶² Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 168 lpp.

⁶³ Turpat, 169 lpp.

dzīvi, atbild uz jautājumiem, bet par to ir jāmaksā ar savu specifisko spriestspēju, sirdsapziņu, tā tiek nodota augstākai autoritātei – varas centrs paliek identisks ar patiesības kodolu. Šī manipulācija ar ideoloģiju noved pie jaunas sistēmas, vara tiek īstenota cilvēkiem iesaistoties doktrīnas popularizēšanā. Komunisms nav tikai apbruņota vara, kas iznīcinājusi iepriekšējos vadoņus, tā ir birokrātiska sistēma, ar vēsturisku pamatu.⁶⁴

Havels aicināja pēc metafizisko vērtību apzināšanas, cilvēkiem jāsaprot dzīves būtība – indivīda vēstures pāreja no dzīvnieka uz cilvēku prasa, lai indivīds izkoptu savas garīgās spējas, patstāvīgi, bez kādas tēvišķas autoritātes. Personai jāveido savs devums, jāatbild par tā sekām. Havels izsaka individuālas atbildības nepieciešamību, skaidrojot tās trūkumu: „Ik vienā ir vēlme saplūst ar anonīmo masu un ērti peldēt līdzī pseidodzīves upei.”⁶⁵ Patiesība prasa atrautību no pūļa dzīves, pieņemot savus lēmumus, kas jau pēc Husa un Masarika domām bija atzīstamas kā atbilstoši elementi cilvēka fundamentālajai esamībai - cieņai, tiesībām un brīvībai.

Vāclava Havela filozofija izceļ pretošanos netaisnīgumam, neļaujot to izmantot ne pret sevi, ne citiem. Savā esejā „Spēks nespēkā” viņš runā par cilvēka morālo pienākumu, neļaut ierobežot tā primārās brīvības, tādēļ padomju varas akceptēšana tiek asi kritizēta šajā darbā. Kompromisi ar varas iestādēm, sadarbība ir dzīves melos akceptēšana. Analizējot indivīdu neracionālo pakļāvību režīmam, tas apraksta, ka politikas skarbums liecīs cilvēkiem abstrahēties no savas individualitātes, saplūstot ar pūli un tā šķietamo drošības tīklu, cilvēks kļūst daļa no sistēmas automāta. Padevīgās dzīves liekulīgums spēcina varu un veido paklausīgu masu, kas baidās pat domāt par aktīvu opozīcijas rīcību.⁶⁶

Tāpat kā „Hartā 77” arī esejā „Spēks nespēkā” tiek kritizēta Padomju Savienības birokrātiskā diktatūra, kuras agresīvā politika tiek atzīta kā sabiedrības interešu garantis. Havels ar tā domubiedriem, Janu Patočku, profesoru Jira Hajeku, disidenta lomu ieņem, jo aizstāv cilvēka tiesības uz viedokli un aktivitāti neparitiskā darbībā. Būtiski ir uzturēt pilsoniskās sabiedrības vērtības, arī tad ja valsts ir autoritāra un represīva, ir jāaizsargā sabiedriskās jomas, tādās kā brīvprātīgās asociācijas, kultūras dzīve un ekonomiskā iniciatīva.⁶⁷

Rokgrupa „Plastic People of the Universe” bija viena no šādām kultūras izpausmēm, kas teorētiski nebija saistīta ar politisko dzīvi. Neviens no tās dalībniekiem nebija opozīcijā

⁶⁴ Havel V. *Power of Powerless* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European Dissidence: East and Central European Studies*. Prague: Charles University Press, 2011. 26 lpp.

⁶⁵ Turpat, 38 lpp.

⁶⁶ Turpat, 31 lpp.

⁶⁷ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 142 lpp.

politiskajam režīmam, tieši to mūzika, kaut arī nepauda anti totalitārus lozungus, kļuva par problēmu vienādi domājošās ideoloģijas standartiem. Grupas dalībnieki gribēja dzīvot patiesībā, spēlēt mūziku, ko paši baudīja, dziedāt dziesmas, kas bija nozīmīgas to dzīvēm. Varas instances šādas vēlmes ierobežoja, iegrožojot to kreatīvo darbību, tāda rīcība atļāva ieraudzīt režīma liekulību. Bija skaidrs, pat ja indivīds nemēģina aktīvi pozicionēt sevi pret valdošo politiku, tā izpausmes kultūrā, vai aktīva sevis pašrealizācija var tikt uzskatīta par „nelikumīgu”. Tiesas prāva pret grupu atmodināja cilvēkos vēlmi pēc patiesības un progresa: „Cilvēki bija noguruši no apātijas, tiem bija apnikusi stagnācija, kūtrums un turēšanās pie niecīgās cerības, ka situācija kādreiz varētu uzlaboties.”⁶⁸

Disidenti cīnījās, lai gāztu un dotu alternatīvu PSRS ideju monismam un propagandai. Tie pretojās idejai, ka partijai ir jāuzņemas paternāliska gādība pār sabiedrību, ievadot pūļa domas „pareizajā” virzienā. Šāda bija valsts pārvaldes politika, kuras idejas (masas pārākumu pār individualitāti) Ļeņins skaidri vēstīja: „ profesionālos revolucionārus pūlis izvirzīs aizvien pieaugušā skaitā, jo pūlis tad zinās, ka (...) ir nepieciešams gadiem izstrādāt sevī profesionālu revolucionāru, un tad pūlis „domās” ne tikai vienīgi par mājražošānu, bet tieši šādā ievirzē.”⁶⁹ Havels tādēļ izceļ šādu kontroli par indivīdam neatbilstošu, to var saistīt ar jau Masarika apzīmēto teokrātiju, kas uzņemoties gādību par cilvēku, neļauj tam pienācīgi attīstīties, atņem tā izteikšanās un lēmumu brīvību, atbrīvo no atbildības un iniciatīvas.

Vērtējot indivīda pozīciju un pienākumus valstī, Havels nevēlas ļaut cilvēkiem saplūst ar ideoloģiju, un tās agresīvajām politikas vēlmēm. Havels raksta, ka ideoloģija piedēvē indivīdam nepatiesu identitāti, tā ir ilūzija par īstenu morāli, ētiku, cieņu. Ideoloģija ir kā pūļa maska, kas izslēdz sirdsapziņu un aizēno ceļu uz autentisku dzīvi. „Dzīve patiesībā” tiecas uz dažādību, atklātību, ideju pluralitāti, uz autonomu sevis intelektuālu un garīgu izaugsmi pretī pilnībai, kas savukārt ir pretēja Ļeņiniskajam režīmam, kam būtiska paklausība un politiskās vadības sniegts skatupunkts. Tādēļ arī partijas ideoloģiskā pārraudzība pār izdevumiem, kino, radio, ziņu aģentūras, bija ļoti būtiska.

Vāclavs Havels norāda, ka koncepta „dzīvot melos” problēma galvenokārt neslēpjas aplamajā apziņā, kas paredzētu patiesu ticību valdības rīcībai un dogmām kā vislabākajām, bet gan apziņa, ka tā tas nav, taču turpināt rīkoties pēc tās postulātiem un ideoloģijas. Nav būtiski

⁶⁸ Havel V. *Power of Powerless* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European Dissidence: East and Central European Studies*. Prague: Charles University Press, 2011. 46 lpp.

⁶⁹ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 144 lpp.

vai indivīds atzīst Ļeņinisma dogmas vai tām „piespēlē līdzī” tā sevi sargājot, kamēr viņš piedalās režīma atbalstīšanā publiskajā sfērā, tas dzīvo melos. Autentiskai dzīvei ir būtiski izkopt savu privāto sfēru, taču lielāka nozīme ir publiskajai rīcībai. Tā demonstrē viedokli un sniedz attieksmi pret valsts politiku.⁷⁰

Havels min piemēru par dārzeņu un augļu veikala īpašnieku, kas patiesībā apzīmē visus cilvēkus, kas piedalās režīma rituālos, tādējādi veidojot ideoloģijas pamatu, īstenojot sevi kā varas mehānismu. Veikala pārdevējs izliek tā skatlogā saukli: „Pasaules strādnieki, apvienojaties!” Havels vēlas analizēt šādas darbības motīvus, jautājot kādu tieši ziņu, tas grib nodot pasaulei? Vai tiešām veikala vadītājs ir neveltoti entuziastisks par vispasaules strādnieku apvienošanās ideju un vai šīs idejas pārņemts, tas vēlas ziņot pasaulei par tās ideāliem?⁷¹

Havels izceļ, ka norādītais pārdevējs, tāpat kā citi vadītāji, patiesībā daudz nepiedomā pie lozunga izstādīšanas, tie dara to ieraduma pēc. Viņš to dara, jo šāda prakse ir pieņemta sabiedrībā, tā to dara visi, tā tas ir darīts gadiem ilgi, tā tam vienkārši ir jābūt. Veikala vadītājs apzinās, ka neizliekot šādus saukļus, viņš sevi apdraudētu, to izstādīšana ir sadzīvošana harmonijā ar pārējo sabiedrību, lojalitātes demonstrēšana, tas ir preventīvs pasākums, lai saglabātu savu drošību.⁷² Patiesā lozunga saturs vairāk raksturojams šādi: „Es, dārzeņu veikala pārdevējs XY, esmu šeit un zinu, ko man pieklājas darīt. Es rīkojos tā, kā no manis sagaida. Uz mani var paļauties, un man neko nevar pārnest. Es paklausu, un tādēļ man ir tiesības tikt atstātam mierā.”⁷³

Lai gan var šķist, ka šādu lozungu izlikšana nekādu lielu politisko devumus nesniedz, tā tas tomēr nav, šī indivīda rīcība ir politiski piesātināta. Pārdevēja rīcība norāda, ka ideoloģiju nav uzspiesta, indivīdi paši to nemanot producē savā starpā, vairojot tās spēku. Propaganda, ko šādi praktizē paši iedzīvotāji, veido panorāmu, kas caurvij visas sociālās sfēras. Pat ja tiek atzīts, ka lozungiem iedzīvotāji netic un būtībā viņi skatās tiem pāri, neievērojot tos, tiek kultivēta melīgā, ilūziju vide, kas rāda uzspiesto dogmu kā ikdienu. Cilvēki veido fundamentālu melīgumu praktizējot rituālus, izsaucot saukļus, kuriem paši netic. Šāda sistēma, lai gan sargā indivīda pašcieņu, sapludinot to ar pārējo ideoloģijas masu, tā atsvešina cilvēku no

⁷⁰ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 170 lpp.

⁷¹ Havel V. *Power of Powerless* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European Dissidence: East and Central European Studies*. Prague: Charles University Press, 2011. 27 lpp.

⁷² Turpat, 28 lpp.

⁷³ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 170 lpp.

individualitātes. Dzīve ir zaudējusi saikni ar autentiskumu, savā labā tā prasa tikai izlikšanos un lomu politiskajā spēlē.⁷⁴

Sistēmas stabilitāte ir atkarīga no melu universāluma, tas nozīmē, ka tā darbojas, kamēr cilvēki ir gatavi dzīvot melos. Ideoloģijas panorāma, ko veido cilvēki, izliekot lozungus, ir spēcīgs pamats varas stiprināšanai. Lai gan ignorējot detaļas, cilvēki apzinās, ko nozīmē šie lozungi. Tie norāda, kur tie dzīvo un, ko no tiem sagaida. Tas norāda, ka lai nekļūtu izolēts no sabiedrības, cilvēkiem jāpaklausa varas diktātam. Tādējādi post totalitārā sistēma veido kopību, kur katrs ir sistēmas daļa un tur rokās daļu varas.⁷⁵ Havels norāda, ka cilvēkiem ir viegli pakļauties dzīves melos vilinājumam, jo tie ir spējīgi dzīvot šādi. Masu dzīve, ko šādi producē padomju vara ir viegli pieņemama, identitātes saglabāšana prasa lielāku piepūli.

„Pilsoniskās sabiedrības” koncepts ir būtisks disidentu darbos, jo tas iezīmē opozīciju antidemokrātiskajai padomju varai. Tas iezīmē spēju publiski diskutēt, izvērš indivīda tiesības un veido cerības radīt tolerantu sabiedrību, ar atvērtām iespējām piepildīt indivīdu ambīcijas un pašizpaušmi. PSRS savukārt iznīcina autonomo pilsonisko sabiedrību un pakļauj sociālo un publisko dzīvi partijas hegemonijai.

Havels ideoloģiju redz kā tiltu, kas savieno sistēmu ar indivīdu, salaidums starp bezcerīgu izmisumu un sistēmas mērķiem. Tas viss veido šķitumu, kas cenšas izlikties par realitāti, melu jūru, kas veido eifēmismus un atrunas politikas modeļiem. Ideoloģija palīdz saglabāt sistēmu, kas ir jau no pamatiem balstīta uz liekulību un māņiem. Tā falsificē pagātņi, tagadni, nākotni, tā falsificē statistiku, tā izliekas, ka tai rūp cilvēku tiesības.⁷⁶

Havels sniedz piemērus, kā ideoloģija nomaskē patieso sistēmas būtību: indivīda galējā degradācija režīmā tiek nosaukta par pilnīgu brīvību; varas izmantojums manipulācijai par publisko kontroli pār varu; runas brīvības ierobežojumi kļūst par augstāko brīvības formu; falsificētās vēlēšanas par augstāko demokrātijas formu; neatkarīgas domas aizliegums kļūst par pasaules zinātnisko skatījumu. Izmantojot ideoloģijas tiltu indivīds uzsāk sarunu ar režīmu, apstiprinot tā noteikumus. Indivīds piedalās spēlē, kas bez viņa dalības nevarētu pastāvēt, ļaujot ideoloģijai aizvien attālināties no realitātes, veidojot pseidodzīvi. Ar laiku tās rituāli, specifiskā

⁷⁴ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 171 lpp.

⁷⁵ Havel V. *Power of Powerless // Jirsa J. Political Philosophy of Central European Dissidence: East and Central European Studies*. Prague: Charles University Press, 2011. 37 lpp.

⁷⁶ Turpat, 30 lpp.

valoda kļūst būtiskāka nekā īstā dzīve, indivīdi ir ierauti kulta ceremonijās un sabiedrības sistēmas veidošanā, vara kļūst anonīma.⁷⁷

Dzīve anonīmajā pūlī, ideoloģiju pārņemšana, Havels izceļ, ir saistāma ar degradāciju, vērtību nihilismu un vienaldzību. Cilvēki, producējot ideoloģiju, veidojas kā daļa no sistēmas, tādēļ tiem ir grūti uzņemties individuālo vainu. Cilvēki ir adaptējušies šai videi, kļūstot par tās instrumentiem, līdzekļiem. Totalitārisms nav mazāk bīstams, tikai tādēļ, ka sistemātiskus draudus, teroru un represijas tas aizstājis ar kontroli pār kultūras sfēru. No pilsoniskās sabiedrības perspektīvas publiskas aktivitātes apspiešana ir pat bīstamāka par fizisku teroru, jo tā apslēpj režīma fundamentālo saturu: liekulību, izlikšanos. Šāda režīma politika spēj viest ilūziju par tās varas mērķiem, aizvien vairāk ievilinot indivīdus vienaldzībā un dzīvē melos.⁷⁸

Cilvēks nevar aizmirst savus morāles pienākumus mirkļos, kad atbildības uzņemšanās tam paliek neizdevīga, to morāles vērtībām vienmēr jābūt klātesošiem „šeit un tagad”. Ar puspatiesībām nepietiek, lai dzīvotu patiesībā, lai pavadītu savas dienas kā pilntiesīgam cilvēkam, kas vēlas sasniegt savu briedumu un izaugsmi. Cilvēkiem atkal jākļūst par politikas mērķi, tai jātiecas uz indivīdu un sabiedrības dzīves kvalitātes uzlabošanu.

Pārstājot reproducēt darbības ideoloģijas ietvarā var sākt dzīvot patiesībā. Šis lēmums ir morāls akts, ko nosaka cilvēka nepieciešamība dzīvot autentisku dzīvi, ar patiesām savstarpējajām cilvēku attiecībām, ļaujoties savas sirdsapziņas teiktajam. Atteikšanās no šīs lomas birokrātiskajā sociālisma spēlē, cilvēkam jāpieņem sekas personīgajā dzīvē, darba zaudēšana, citu novēršanās, pat apcietinājums, lēmums neparedz utalitāru aprēķinu. Tā arī iegūst brīvību no dalības sistēmā, indivīds vairs nav tikai līdzeklis, bet gan atbildīgais, kas veido savu dzīvi. Havels izvērš, ka tā ir ne tikai sava izaugsme, bet arī labā vairošana, rūpes par citiem. Pārvarot teokrātijas un pūļa vilinājumu, tam jāpalīdz paust patiesības idejas, pievēršot pie tās arī citus.⁷⁹ Masarika mīlestība pret citiem sniedz arī Havela patiesības atklāšanā līdzcivēkiem.

Demonstrējot sistēmas liekulību un pievēršot citus patiesībai, patiesības cīnītāji grauj sistēmu no iekšienes. Patiesībai ir domino efekts, tās atklāšana grauj politikas farsu. Dzīvošanai melos nepieciešams universāls pielietojums, lai tā nezaudētu savu aktualitāti. Indivīda atbildība izpaužas šeit, atklājot patiesību, noliegt dzīvi ilūzijā.

⁷⁷Havel V. *Power of Powerless* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European dissidence: east and central european studies*. Prague: Charles University press, 2011. 31 lpp.

⁷⁸Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 167 lpp.

⁷⁹Turpat, 172 lpp.

Havels raksta, ka, iespējams, politika nevar iztikt bez savām negatīvajām pusēm, tā nav morāla pati par sevi, drīzāk tās likumu izpilde un pilsoņu atbalsts, pakļāvība tiem nosaka to pozitīvo devumu. Cilvēki ir morālās būtnes, kam jāizvērtē likumu pareizs izmantojums, jāiesaistās savu tiesību aizstāvībai. Politikas piesārņojums nedrīkst demotivēt un demoralizēt indivīdu, tas nedrīkst atļaut kultivēt bailes un teroru, citādāk tā paša dzīve aizvien paliek draudos, turklāt adekvāti neizdzīvota.⁸⁰

Disidenti Padomju Savienībā kalpo kā cilvēku pašapziņas cēlāji, tie norāda uz varas praktizēto ilūziju konstruēšanu, melu veidošanu un aktualizēšanu sabiedrības dzīvē. Disidentu pienākums ir parādīt cilvēkiem alternatīvu dzīves veidu, demonstrējot, ka dzīve melos nav tikai politikas produkts, tie ir indivīdu pašu radīti ierobežojumi. Disidentam, pēc Havela domām, nav jāpierunā indivīds uz dzīvi patiesībā, tiem netiek uzspiests ideāls, kam jāpakļaujas, tāpat nevar „pārvilināt” uz patiesību izmantojot, manipulāciju, personības aizskaršanu un draudus. Havels uzskata, ka vardarbība nav pietiekami radikāla metode, indivīdiem labprātīgi ir jāpievienojas dzīvei patiesībā. Tam jāsaprot savas fiziskās un garīgās brīvības nepieciešamība, jāapzinās sava vērtība.⁸¹

Havels raksta, ka ir jāatbrīvojas ne tikai no politikas agresīvajām važām, bet arī tehnikas, kas vairs nestrādā mūsu labā, bet gan darbojas mūsu gara iznīcībā. Mašīnu attīstība atrauj mūs pašus no savas identitātes un dabas, atņemot „būšanas” pieredzi, aizvien ieraujot patērētājsabiedrības problēmās. Cilvēks 20.gs ir kļuvis par daļu no globālas mašīnērijas, attālinot cilvēku no tā ētiskajām un morālajām vajadzībām. Lai saglabātu savu individualitāti un iespēju uz dzīvi patiesībā, ir nepieciešama sabiedrības rekonstrukcija.

Havels norāda, ka morālā krīze skārusi arī citas valstis, tehnikas attīstības laikmetā cilvēkus pārņēmusi alkatība, individuālās atbildības trūkums un verdzība lietām. Havels norāda, ka šādus krīzes simptomus grūtāk novērot Demokrātiskā valstu pārvaldē, jo vēlme pēc patēriņa, kūtrums saplūst ar kapitalisma projektētajām ilūzijām, kur „ideālie” dzīves standarti tiek popularizēti reklāmās, slavenībās kā paraugos un informācijas gūzmā. Terors tiek aizstāts ar neaptverošu informācijas daudzumu un ilūziju par patiesu domas brīvību.⁸²

Lai spētu veidot patiesu dzīvi ir jāizslēdz sistēmas automātiskums un jāvairo brīva pašorganizācija. Ētiska politika būs spēkā, kamēr pastāvēs pietiekami aktīva „anti-politika” jeb

⁸⁰ Havel V. *Power of Powerless* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European dissidence: east and central european studies*. Prague: Charles University press, 2011. 72 lpp.

⁸¹ Turpat, 63 lpp.

⁸² Turpat, 91 lpp.

nepolitiskā politika, kas izriet no sirds, nevis frāzēm, precīzāk: „politiskā darbība, kas par savu sākumpunktu izvēlas personisko un autentisko, nevis anonīmas institūcijas, saukļus, sistēmas, lielvaras un spēku līdzsvarus.”⁸³ Tā ir atbildība par pasauli, iesaistoties kultūrā.

Ļaujot sevi pārvaldīt profesionāli izstrādātai formulai, indivīds pieļauj sevis sapludināšanu ar masu un vienkāršošanu. Lai gan demokrātijā pastāv lielāka brīvība, cilvēki to neizmanto gara izaugsmei un patstāvīgai attīstībai, garlaicības nomākti, tie pievēršas nestimulējošām ideoloģijas aktivitātēm – indivīdi dzīvo melos. Patēriņa kults, vienādi gan komunismā ar tā papildus negācijām, gan demokrātijā atsvešina no cilvēka esības fundamentālajām vērtībām. Sabiedrības dziļā morālā krīze iezīmē cilvēku, kuru pavedinājusi patērētāja vērtību sistēma, kura identitāte ir kļuvusi par daļu no sabiedrības sakausējuma. Krīzes skartajam indivīdam nav atbildības nojēguma par neko augstāku kā savas dzīvības saglabāšana kā demoralizētam subjektam. Arī demokrātijā tiek praktizēta ideoloģijas panorāma, ko spēkā tur mārketingu un cilvēku vēlme līdzināties mākslīgi radītiem tēliem. Havels tādējādi izvērs Masarika ideju par cilvēka nepieciešamo gara izaugsmi kā pilnvērtīgas dzīves noteikumu, tāpat Patočkas rūpes par dvēseli un pievēršanos oriģinālas kultūras izveidei, kas ir būtisks faktors kvalitatīvai esamībai.⁸⁴

Havels norāda esejā „Spēks nespēkā”, ka cilvēku būtība ir apslēpta vēlme pēc cieņas, fundamentālām tiesībām, savu politisko un sociālo vēlmju piepildījuma. Tas ir spēks, kas nav nosakāms politikā, bet gan sabiedrības un indivīda potenciālā. Nav noteikta veida, lai runātu par „dzīvi patiesību” sasniegšanu. Galvenais ir neļauties varas automāta manipulācijai. Patiesības atklāšana var sākties no intelektuāļu veidotas vēstules līdz strādnieku streikiem, rokkoncerta studentu demonstrācijās, atteikšanās piedalīties liekulīgajās vēlēšanās. Tā var būt vienkārša savas intelektualitātes un prasmju praktizēšana, cenšoties reformēt un attīstīt savu darba metodi. Havels norāda, ka nav nepieciešams darboties kā politikas pārstāvim, tik pat labi patiesības izdzīvotāji var būt rakstnieki, mākslinieki, mūziķi vai vienkārši ierindas strādnieki, galvenais, lai tie saglabātu savu cilvēka godu.⁸⁵

Havels par atbildības un cilvēka savstarpējo attiecību atjaunošanu runā arī darbā „Vēstules Olgaī”, kas ir 4 gadu gaitā veidots vēstuļu kopums, kas sarakstīts Havela ieslodzījuma laikā, blakus savām ikdienas gaitām, tas izklāsta savas idejas par atbildību un

⁸³ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 176 lpp.

⁸⁴ Havel V. *Power of Powerless // Jirsa J. Political Philosophy of Central European Dissidence: East and Central European Studies*. Prague: Charles University Press, 2011. 45 lpp.

⁸⁵ Turpat, 43 lpp.

sirdsapziņu nihilisma ērā. Vēstulēs uzsver solidaritātes un mīlestības pārākumu pār lietu, luksus preču, bagātības uzkrāšanas viltus krāšņumu. Havels analizē jēgas un atbildības dziļākos slāņus, kas izprotami paš-refleksijā, ņemot vērā arī apkārtējās vides ietekmi, neabstrahējoties no pasaules. Havels savu skatījumu par indivīda un apkārtnes attiecībām izvērš: „Cilvēks – parasti daudz lielākā mērā nekā pats apzinās, - ar jebkuru savu darbību saistīts ar kaut ko ārpus sevis, ar savu personīgo eksistenciālo apvārsni; viss ko viņš dara, patiesībā notiek uz šī apvārsņa fona.”⁸⁶

Pietiek vienam patiesības vadītam cilvēkam nokliegties, ka „karalis ir kails”, lai dotu iespēju citiem izslēgt sevi no meliem. Post totalitārajā, tāpat kā demokrātijas sistēmā dzīvošanai patiesībā ir gan eksistenciāla dimensija (atgriežot cilvēcību pie tās iedzimtās dabas), noētiska dimensija (atklājot īsteno realitāti) un morāla dimensija (rādot piemēru citiem).⁸⁷

Havels par būtisku faktoru sevis atklāšanā, līdzīgi kā Jans Huss, individualitātes izpaušanā uzskata ticību, ja ne reliģijai, tad mērķim. Ticības pretpols ir tukšums, kas attiecināms uz moderno atsvešinātību. Ticība ir jēgas meklējumi, kas ir svarīgākais metafizikas aspekts, tuvināties jēgai var tikai kultivējot savu iniciatīvu un atbildību par izdarīto, tas liek cilvēkam apzināt savu potenciālu kļūt par patiesi vērtīgu indivīdu. Cilvēks ir pakļāvis pasauli, to padarot par mašīnu, tā to iznīcinot, tagad tas pats draud cilvēka identitātei, cilvēki apātiski samierinās ar nevēlamo situāciju – izeja ir tikai cerības, pašapziņas un sirdsapziņas vērtības celšanā, ieklausīšanās savā morālajā apziņā.

Esejā Havels norāda, ka sociālā režīma opozīcija neieskauj tikai tās noteiktos disidentus. Tie nav kāda elite ar cilvēkiem, kuri kalpo kā izņēmums padomju varas noteiktajos likumos, tā nav nostāšanās pret politiku, bet gan iestāšanās par savām tiesībām, par iespēju rīkoties atbilstoši sirdsapziņai un morālei, nodoties kādai lietai, nedomājot par tās neatbilstību pastāvošajai ideoloģijai, populārajam dzīves veidam. Tā ir mīlestība pret sevi un saviem līdzcivīkiem, ļaujot nokrist ilūziju plīvuram, abstrahējot sevi un citus no automātisma un veltot sevi vērtību pieredzei. Patiesība ļauj pāraugt eksistenciālo stāvokli un nonākt esamībā un patiesa cilvēka būtībā, kam interesē attīstīt gan savu, gan sabiedrības potenciālu un vairot tās iespējas.

Dzīvošana patiesībā ir galēja savas individualitātes attīstība, kas ļauj tuvināties jēgu ideāliem. Tā ir iespēja dzīvot pārkāpjot masas noteikto anonimitāti, atgūstot savu atbildību, uzņemoties risku par izdarīto. Apzinoties savas iespējas un savu atbildību ne tikai pret sevi, bet

⁸⁶ Havels V. *Vēstules Olgai*. Rīga: Dienas Grāmata, 2009. 118 lpp.

⁸⁷ Havel V. *Power of Powerless // Jirsa J. Political Philosophy of Central European Dissidence: East and Central European Studies*. Prague: Charles University Press, 2011. 40 lpp.

arī citiem, indivīds pāraug Patočkas noteikto „otro kustību”, pierādot, ka tas neizmanto savu potenciālu tikai izdzīvošanai un reprodukcijai. Tas aktīvi pielieto savas garīgās un intelektuālās spējas, tas tiecas uz pilnību un brīvību.

„Dzīves patiesībā” nozīme Vāclava Havela politikā

Vāclava Havela politiskā darbība neiekļauj tikai tā darbību Čehoslovākijas un Čehijas Republikas prezidenta amatā. Tā ietver Havela cīņus ar padomju varas ideoloģiju, disidenta darbības izaicinājumus, „Hartas 77” veidošanu, viņa aicinājumu piedalīties pilsoniskās sabiedrības izveidē. Havels diezgan kritiski vērtēja politiskās sfēras gan komunismā, gan demokrātijā, pārmetot to atsvešināšanos no cilvēcīgā un individuālā. Viņš saskatīja varas instancēs precīzi nostrādātu mašīnēriju, kas savas valsts pilsoņus padara par daļu no tās sistēmas aparāta, demoralizējot gan varas īstenošanu, gan valsts iedzīvotājus. Šāda vara cīnās vairāk par savu pastāvēšanu, nevis indivīdu un sabiedrības izaugsmi un labklājību.

Havels savā politiskajā karjerā kā galveno mērķi uzskatīja cilvēktiesību, fundamentālo brīvību aizstāvību, ko apliecina viņa moto, ko tas bieži izteica savās runās: „Patiesībai un mīlestībai ir jāpārvar meli un naidis.”⁸⁸ Patiesi, tā brīvības etalona tēls nenāk tikai no tā disidenta darbības un pārciestajiem cietumsodiem, bet gan cilvēcības, kas nepazuda tā prezidentūras laikā. Politikā aicināja aizmirst ikdienas rūpes, kas saistās ar materiālo labumu un resursu izmantošanas vilinājumu, un pievērsties metafiziskajām vērtībām. Viņa politiskie lēmumi vairāk balstījās tā sirdsapziņas vēlmēs nevis statistikā, tādēļ bieži arī kritizēts un kā politiska figūra vērtēts pretrunīgi. Havels politikā skatīts kā ideālists, kura lēmumus nevar savienot ar realitāti. Realitāti, kas neatbilst domātāja utopiskajām vīzijām par cilvēku un to morālo balstu.

Havels modernā laika politiku saredz kā mašīnēriju, kuras mērķis iedibināt globālas, uz masām orientētas pašdarbīgas sistēmas, kuras mērķis ir efektivitāte. Tehnoloģiskā atsvešinātība ir radījusi intelektuālu, morāles un politikas krīzi. Modernās pasaules automātismam pretošanās kustībā ir iekļauta autentiskā dzīvē, tā ētiskajā pasaules tvērumā, atbildības apziņa. Havela politisko domu caurstrāvo „humānistiskas” demokrātijas ideja, kuras galvenais virzītājs būtu nevis automāts, bet gan patiesībā dzīvojošais cilvēks, kas darbotos saskarē ar tā līdzcilvēkiem. Patiesas demokrātijas spēks ir iekšējā saskare, balstīta respektā un labā producēšanā: „Demokrātija ir tāda cilvēka veikums, kurš ir sapratis savas neatņemamās tiesības un savu cilvēcisko atbildību, kurš ciena cilvēktiesības un tic cilvēka atbildībai sava tuvākā priekšā.”⁸⁹

Havels neuzskatīja, ka šāda politika būtu vienkārši sasniedzama. Jau pēc ļeņinisma sabrukumu politikā novēroja liberālās pilsoniskās sabiedrības ideālās un morālās politikas vietā

⁸⁸ <http://www.cbc.ca/news/world/story/2011/12/18/czech-havel.html> (sk. 20.05.2013)

⁸⁹ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 180 lpp.

parādījušos nacionālo populismu un egoistisko cinismu, solidaritātes trūkums. Tas raksturoja jaunu politisko iekārtu ar lielu ļaunību vienaldzību citam pret citu, pret sabiedrības likteni. Havels runā par vienaldzības sekām: „Tas, kurš kādu noteiktu vēsturisku fenomenu uztver vienīgi kā neērtību, kā tādu uztvers arī daudz ko citu – no ekologu brīdinājumiem līdz sabiedriskai domai, no vēlēšanu noskaņojuma līdz pat morālei.”⁹⁰ Jaunajā politiskajā režīmā nepazūd vēlme saplūst ar anonīmo pūli, pielūgt primitīvo patēriņu.

Havels savā esejā „Spēks nespēkā” arī vēlāk prezidenta amatā aizvien skata modernisma laikmetu kā lūzuma punktu - laiks, kad indivīds atsvešinās no cilvēka naturālas dabas. „Havels atzīst, ka kultūras nevis rada, bet gan atklāj Visuma garīgo sakārtu, un, būdamas patiesas dzīves sarežģītības un daudzveidības priekšā, tas pauž savu garīgo atklājumu atšķirīgos veidos.”⁹¹ To aizvien nomāc jautājumi, kā pielāgoties tehniskās vides radītajam jaunajam sociālajam stāvoklim. Runājot par post modernisma pārmaiņām savā runā, veltītu Amerikas neatkarības dienai, 1994. gadā Filadelfijā,⁹² tas koncentrējās uz sadzīvi starp dažādajām kultūrām, rasēm, reliģijām. Havels izceļ, ka no šīs saplūšanas dzimst kaut kas jauns, līdz tam nebijis. Šajā laikā viss ir iespējams, jo jaunajai civilizācijai nav vēl vienota gara, vienotas estētikas, tomēr, sasieti kopā, tie veido kopējo, globālo likteni.

Havels izceļ zinātnes attīstības nozīmi pasaules pārmaiņām, jaunās zinātnes metodes ar tehnikas attīstību veido jaunu realitāti, kur cilvēks tiek skatīts, kā kas ārpus dabas. Cilvēks spēj izlidot kosmosā un apskatīt Zemi līdzīgi kā mēs raugāties uz zvaigznēm. Domātājs izceļ, ka tas veido šizofrēnisku raksturu: cilvēks kā novērotājs zaudē saikni ar sevi, zaudē „savu” lietu pieredzējumu.

Havels aicina veidot jaunu sadzīves modeli, izmantojot ko vairāk kā tehniku, organizācijas un diplomātu instrumentus, jāmeklē dziļāka jēga. Lai gan skaidrs, ka jaunās ēras, fundamentālajā pamatā paliek tiesības un brīvības, kas ir būtiskākās modernās demokrātijas idejas, taču tās ir jātransformē. Šīs idejas ir tapušas apgaismības laikā, tā kā post-modernisms ir atšķirīgs no šī laika, kaut kas ir jāmaina un jāpielāgo. Galvenais, kas pēc Havela ir jāmaina ir augstākā autoritāte, kas sniegusi šīs fundamentālās vērtības - Dievs. Zinātne ir mazinājusi tā nozīmi publiskajā sfērā, tādēļ cilvēkam jāmeklē jauns vērtību pamats. Havels aicina sevi redzēt

⁹⁰ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 209 lpp.

⁹¹ Turpat, 178 lpp.

⁹² Havel V. Speech by Vaclav Havel President of Czech Republic Independence Day // Philadelphia. 1994. 4. july. (<http://www.vaclavhavel-library.org/en/> (sk. 16.15.2013))

kā daļu no kosmosa, vienotu ar zemi. Tādējādi cilvēks uzņemas atbildību pār pasauli, tam jāpalīdz citiem, tā palīdzot sev. Cilvēkam ir jāpieņem transcendentālā esamība, ticība kaut kam vairāk par materiālo pasauli, lai spētu apelēt pie savas un citu sirdsapziņas.⁹³

Kā politisku personu, to raksturo vienkāršība, Havels ir kā „viens no savējiem”. Laikraksta materiāls, kas apskata tā pirmos gadus prezidenta amatā, nosaukts izvēršot Vāclava Havela atturīgo formu – zilo džinsu dvēsele, kas dzīvo pilī.⁹⁴ Raksts veltīts, lai izskatītu Havela interesanto pozīciju: no disidenta par politiķi, no cilvēka, kura bildes atrodamas slepenpolicijas arhīvos, līdz tā portretam, kas rotā pastmarkas. Havels pats par savu stāvokli izteicies šādi: „Es nekad neesmu bijis politiķis, nekad neesmu gribējis par tādu kļūt. Man nav nepieciešamās kvalitātes.” Sabiedrība tā neuzskatīja, tā gribēja, lai pēc padomju varas gadiem, tās valsti pārvalda autentiska būtne ar talantu uz politiku.

Havels tiek dēvēts par morāli/politisku domātāju, kas cenšas politikā ieviest ētiku. Protams, var uzdot jautājumus: vai politiķa profesionalitāte netiek vērtēta pēc tā spējas aizstāvēt vienu vai otra spēka intereses, nevis pieturēties pie saviem principiem? Vai politiķim labāk nevajadzētu meklēt kompromisus, nevis palikt uzticīgam saviem uzskatiem. Havels norāda, ka pēc dzīvošanas melu un farsa jūgā nepieciešams piekopt dzīvi patiesībā, kam būtiska ir klausīšana sirdsapziņai. Havels kā prezidents strādā attiecīgi Masarika piemēram. Masarika politikas pamatā bija moralitāte. Havels aicināja mēģināt jaunajā laikā ar inovatīvām metodēm atjaunot šo politisko konceptu. Ir jāemāca sev un citiem, ka politikai jābūt saistītai ar vēlmi dot ieguldījumu laimīgākai kopienas dzīvei, nevis nepieciešamība pēc tās izlaupīšanas un apmānīšanas. Jāiemāca sev un citiem, ka politika nav tikai tas, ko var izdarīt, iespējama, īpaši ja tas nozīmē spekulācijas, intrigu, slepenus darījumus, tā var būt arī māksla paveikt neiespējamo, uzlabot sevi un pasauli.⁹⁵

Vāclavs Havels skatīts kā simbols cīņai par brīvību un demokrātiju, kareivis pret totalitārismu un komunismu. Čehiem jāpasakās Havelam par tās atgriešanu Eiropā, iesaistīšanos NATO un priekšdarbiem, kas veicināja valsts iestāšanos Eiropas Savienībā. Viņš noteikti ir eiropeiska persona, kas saglabāja savu nozīmību globālā mērogā, palīdzot izbeigt Aukstā kara draudus un sabrucinot sienu, kas šķīra Rietumus no Austrumiem.

⁹³ Havel V. Speech by Vaclav Havel President of Czech Republic Independence Day // Philadelphia, 1994. 4. july. (<http://www.vaclavhavel-library.org/en/>) (sk. 16.15.2013)

⁹⁴ Angelo B. Blue-Jean Soul in the Castle // *Time*. 1990. 19. November. 20. lpp. (<http://www.vaclavhavel-library.org/en/>) (sk. 16.15.2013)

⁹⁵ Baranczak S. The voice of sanity // Review. 1991. 10. january. 155. lpp. (<http://www.vaclavhavel-library.org/en/>) (sk. 16.15.2013)

Pēc kļūšanas par prezidentu Havels uzstāja, ka tāpat kā savulaik Čehijai palīdzēja demokrātiskās valstis, tiem tagad arī jāiesaistās palīdzot apspiesto valstu iedzīvotājiem. Tas deva balsi palīgā saucējiem no tādām valstīm kā Birma, Tibeta, Ziemeļkoreja, Ķīna un Kuba. Viņš sagaidīja Prāgā disidentus no Kubas un izveidoja internacionālo komisiju, kas stimulēja demokrātiju Kubā. Mārgareta Olbraita, bijusī Savienoto Valstu kanclere, atceroties Vāclavu Havelu⁹⁶ sauc to par Eiropas sirdsapziņu, kura drosme un pašreizējība, palīdzēja cilvēkiem cīnīties ar despotismu.

Olbraita atceras sarunu ar Havelu Vašingtonā, kur brīvības cīnītājs apstiprināja savu neizsīkstošo atbalstu Kubas brīvībai „vienalga, cik ilgu laiku tas prasītu”. Havels arī izveidoja video, kurā politiķis uzrunāja tūristus, kas izbaudīja Kubas pludmales, izceļot valsts politikas despotismu, atzīmējot, ka uz salas ir daudz politisko ieslodzīto, opozīcija tās varai. Bijusī ASV kanclere dalījās ar Havela drosmes izpausmēm, stāstot tās pieredzēto Prāgā vizītē pie to ārlietu ministra, kad Ķīna draudēja atcelt miljoniem vērtu darījumu ar Čehiju Havela asās kritikas dēļ. Kritika bija veltīta pret Ķīnas vardarbīgo izturēšanos pret Tibetu. Havels uz draudiem nereaģēja, tā ticība brīvībai un labajam aizvien bija pārāka par jebkādu materiālo labumu solījumiem.

Atskatoties atpakaļ uz savas prezidentūras laiku, Havels ir pateicīgs, ka tam tika dota iespēja ietekmēt vēstures gaitu un mēģināt vairot labo. Jau abstrahējoties no tā laika, viņš izšķir trīs galvenos novērojumus. 1) ja cilvēce izdzīvos, izvairoties no jaunām katastrofām, tad globālās politikas pavēlēm jābūt veidotām, ievērojot respektu pret dažādajām civilizācijas sfērām, kultūrām, nacionalitātēm, arī kontinentiem. Politikai jāatrod vērtības pamata morāles imperatīvam, un jāizveido to kā fundamentālu bāzi jaunajai globāli savienotajai pasaulei. 2) ļaunums ir jāizskauž jau tā saknē, un ja nav citu variantu, tas jāiznīdē ar spēku. 3) apskatot šodienas pasaules problēmas, vai nu tās būtu ekonomiskas, sociālas, ekoloģiskas, mēs vienmēr saskarsimies ar jautājumu, vai rīcība ir atbilstoša un vai ilgtermiņam tā ir pietiekami atbildīga. Morālā atbildība, cilvēktiesības un tās avots, cilvēku atbildība un sirdsapziņa aizvien paliek būtiskākie priekšmeti Vāclava Havela politiskajās tēmās.⁹⁷

Dzīvošana patiesībā bija viena no būtiskākajām Vāclava Havela politikas pamata pīlāriem, viņa mīlestība pret citiem un brīvību pavadīja tā politiskos lēmumus. Havels

⁹⁶ Calzon F. Champion of freedom. <http://www.miamiherald.com/2012/09/12/2999370/vaclav-havel-champion-of-freedom.html> (sk. 20.05.2013)

⁹⁷ Havel V. A Farewell to politics // *New York Review*. 2002. 24.october . 4 lpp. (<http://www.vaclavhavel-library.org/en/>) (sk. 16.15.2013)

neбайдādamies bāt kritisks, norādot, ka cilvēka morālais degradācijai nav vietas jaunajā pasaulē, kura ir bagāta iespējām. Cilvēkiem jārikojas ar atbildību pret pasauli, tas nevar palikt vienaldzīgs pret despotismu un netaisnībām citviet. Haveli pasauli redzēja kā kopumu, kur visi cilvēki ir cits ar citu savienoti, tādēļ tiem jāizstāv cilvēktiesības, lai novērstu ļaunumu uz zemes, ļaunumu pret sevi.

Noslēgums

Vāclava Havela brīvības un atbildības idejas caurstrāvo tā politisko darbību un lēmumus. Sākot jau ar viņa līdzdalību „Hartas 77” izveidē, disidenta darbību, pienākumiem prezidenta amatā, beidzot ar viņa cīņu par cilvēktiesību ievērošanu un brīvību. Lai kādus šķēršļus padomju režīms uzliktu Havela pārliecības mazināšanai, viņš nepadevās un ar jaunu sparvēršās par cilvēktiesību ievērošanu, arī vēlāk viņš turpināja savu misiju – vairojot mieru un mīlestību uz zemes, izskaužot netaisnības un vardarbību.

Havels kvēli aizstāvēja cilvēka brīvības, gan tās, kuras nodrošina demokrātiska politika, gan tās, kuras jāatklāj pašam indivīdam. Havels uzskata, ka valsts politiskā brīvība iespējama tikai demokrātijā, atklātā pārvaldē, kur aktīvi var darboties pilsoniskās sabiedrības organizācijas. Cilvēks brīvā sabiedrībā spēj nepiespiesti attīstīt savas iemaņas, prasmes, šādā vidē valsts sektors nekontrolē viņa privāto sfēru. Brīva valsts, pretēji totalitārajam režīmam, ne tikai neierobežo cilvēka pašizpaušmi, bet pat aicina attīstīt tā potenciālu un piedalīties politikas, kultūras veidošanā. Patiesi demokrātiska valsts pēc Havela domām nedrīkst kļūt līdzīga sistēmas automātam, to jāvada morālām būtnēm, kas uzņemas atbildību, nevis atrunāsies ar birokrātijas nesakārtotību un doktrīnu nemainību.

Brīvība, kas atkarīga no indivīda izvēles, ir pat būtiskāka par valsts brīvību, jo tā nosaka cilvēka spēju dzīvot patiesībā. Kā morālai būtnei cilvēkam ir jādzīvo atbilstoši savai sirdsapziņai un uzskatiem, arī nedemokrātiskā valstī ir iespējams dzīvot patiesībā, atbilstoši savai ticībai un lēmumiem. Tieši individuālā brīvība, kas atšķirta no autoritātes uzskatiem, lēmumiem, atbrīvota no patēriņa kulta ideoloģijas un ilūzijām, spēj bruģēt ceļu pretī demokrātijai. Havels attīsta Masarika transcendentālo humānismu, kur būtiski sniegt indivīdam iespēju pilnveidot sevi un tā sasniedzot viņa potenciālu. Indivīds, kas uzņemas atbildību par savu rīcību, dzīvo pakārtoti morāles vērtībām, var sasniegt cilvēka briedumu, dzīvot atbilstoši viņa esības fundamentālajam pamatam. Attīstot Masarika humānisma idejas, Havels uzsver cilvēka aktivitātes nepieciešamību, tādējādi indivīdam jāuzņemas atbildība par savu likteni, par sabiedrības labklājību un kulturālo attīstību.

Brīvības konceptā var saskatīt arī paralēles Havela un Patočkas uzskatos par cilvēka dvēseles, gara un inteliģences izkopšanu. Jo vairāk cilvēks attīsta sevi, paplašina savu redzesloku, jo vairāk tas var sniegt sabiedrības, kopienas attīstībai. Cilvēks dzīvo vērtīgu dzīvi, tikai attīstot savas prasmes, izkopjot talantus un intelektu. Būdam brīvs un atvērts iespējams un

jauniem uzskatiem, viņš ļaujās ideju plurālismam, dzīvesveidu dažādībai. Sabiedrības, morāles krīzi var likvidēt, tikai aktīvi praktizējot savas iemaņas, pilnveidojot sevi, sniedzot un veidojot svaigu kulturālu vidi, dzīvojot atbilstoši sirdsapziņas prasītajam. Abstrahējoties no patēriņa kulta verdzības, no ideoloģijām un ilūzijām un uzņemoties atbildību gan par saviem uzskatiem, gan darbiem, indivīds var dzīvot cilvēkam piemērotu dzīvi. Cilvēks brīvprātīgi izvēloties, apzināti veidojot savu dzīves gaitu, garīgo mantojumu, pāraug dzīvniecisko statusu. Adevkāta cilvēka dzīve prasa izkopt un rīkoties atbilstoši metafiziskajām vērtībām, tā tiecas uz ko vairāk nekā būtnes izdzīvošanas nodrošināšanu. Indivīds sāk pats veidot vēsturi un iegūt jaunu kvalitatīvu dzīves pieredzi, kad viņa rīcība balstīta morālajās vērtībās.

Atbildība ir būtisks elements Havela filozofiskajās idejās. Indivīds, apzinoties savas rīcības sekas un atbildības par tām, uzņemas risku. Tikai uzņemoties atbildību, cilvēks var patiesi piedalīties sabiedriskajā dzīvē, un būt par savu dzīves noteicēju. Havels izceļ, ka cilvēks ir atbildīgs par savas morāles saglabāšanu, tam ir jāiesaistās un jācīnās pret ļaunumu, cilvēktiesību ignorēšanu, terorismu. Tas nedrīkst palikt vienaldzīgs un pasīvs, ja tas redz, ka pret kādu izturas netaisni. Indivīds ir ne tikai atbildīgs par sevi, bet arī par saviem līdzcilvēkiem un pasauli. Tāpat kā Masariks un Patočka arī Havels uzskata, ka indivīdā jau atrodas implicītas morālās vērtības, morālā izpratne par labo un patieso, taču bieži cilvēki izvēlas tās ignorēt. Ērtāk un vienkāršāk ir dzīvot un dalīt atbildību, atrodoties anonīmajā pūlī, kas dzīvo pseidodzīvi, taču tā nav pilnvērtīga dzīve, tai zudusi fundamentālā jēga – brīvības, patiesības sasniegšana.

Dzīve patiesībā ietver gan atbildību, gan nepieciešamību pēc brīvības. Dzīve patiesībā nozīmē vienīgo pastāvēšanu, esamību, kas derīga cilvēkam, kas neatrauj to no paša individualitātes. Tā parāda ilūziju un ideoloģiju pretrunīgumu un nepareizumu, to nesaderību ar realitātē nepieciešamo. Dzīve patiesībā prasa piepūli, morālajai atbildībai jābūt vienmēr modrai un klātesošai. Tāpat kā Huss Havels izceļ „dzīvi patiesībā” kā vienīgo adekvāto pastāvēšanu, kas prasa ticību un tiekšanos uz labo. Būtiski ir cīnīties par saviem uzskatiem, meklēt un popularizēt patiesības ideju. Huss uzsvēra, ka cilvēkiem, kas apzinājuši patiesību ir jāmēģina pie tās novest citus, gan neizmatojot vardarbību un manipulāciju. Mēģinājumi ar viltu panākt kāda patiesības akceptēšanu vairo maldus un dzīvi melos. Indivīdam ir jāsniedz patiesības koncepts, taču tā pieņemšanas izvēlei jāpaliek viņa rokās. Tā gūst spēku tikai tad, kad indivīds pats atteicies no viņa paternālās autoritātes, būdams gatavs pieņemt savus lēmumus un atbildību.

Havelam bieži pārmeta tā utopisko vīziju par cilvēkiem, kas ir morāli atbildīgi, tika uzsvērts, ka cilvēki ir gatavi pielāgot savu atbildību un pārlicību īstermiņa izdevīgumam. Liekulība nav tikai kāda noteikta politiskā režīma veidojums, bet gan cilvēka dvēselei piemītoša īpašība, tā ir cilvēka sirds vulgaritāte.⁹⁸ Tiek uzsvērts, ka Havela cilvēkam „no dabas” piemīt vēlme dzīvot patiesībā, sekot tās noteiktajiem mērķiem, taču realitātē var novērot pretējo – cilvēki viegli ļaujas ideoloģijas un automātisma varai. Arī pats „dzīves patiesībā” koncepts tiek kritizēts, norādot, ka tas pieļauj vienu patiesību, paradoksāli Havela idejai par alternatīvas un domas plurālisma nepieciešamību. Tā paredz visiem vienu atbilstošu, sasītošu morāli, veidojot problēmu ar viedokļu dažādības iespējamību.⁹⁹

Vāclavs Havels uzvēra, ka „dzīve patiesībā” ir grūtāk īstenojama nekā pseidodzīve, tā bieži prasa savu vēlmju un komforta upurēšanu, taču tā neatņem fundamentāli būtisko. Tā ļauj cilvēkam atbrīvoties no ideoloģijas važām, vairo tā patstāvību un iespēju uz personības izaugsmi. Viņa fenomenoloģijas uzskatos ir morāles vērtību monisms, taču tas neietekmē cilvēka individualitātes briedumu. Morāles vērtības un patiesības ideja nenosaka cilvēka vēlmes un dzīvē sasniedzamos mērķus, tā iezīmē tiekšanos uz progresu, pēc labā. Havels uzskata, ka tikai dzīves patiesībā piekopsana sniedz jēgu un vērtību dzīvei.

Vāclavs Havels var tikt skatīts kā „dzīves patiesībā” piemērs. Viņš atmetis idejas par komformismu, stājās pret padomju varas politikā noteiktajām doktrīnām un cīnījās par cilvēktiesībām, par cilvēkiem nepieciešamo pašnoteikšanos un iniciatīvas realizāciju. Viņa dzīves gaitā veiktie pūliņi cilvēktiesību, demokrātijas un brīvības veicināšanā nav palikuši nenovērtēti. 2013. gada martā Prāgā ar Eirpas Padomes, organizācijas „Harta 77” un Vāclava Havela bibliotēkas palīdzību tika nodibināta starptautiskā Vāclava Havela balva, kas ik gadu tiks piešķirta personām vai nevalstiskajām organizācijām par izciliem sasniegumiem cilvēktiesību aizstāvības jomā.¹⁰⁰ Tā turot godā Havela pūliņus veicināt labākus dzīves apstākļus, brīvības arī citās zemēs, pierādot viņa rūpes un atbildības sajūtu, kas sniedzas tālāk par indivīda nepieciešamībām.

⁹⁸ Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012. 211 lpp.

⁹⁹ Turpat, 181 lpp.

¹⁰⁰ <http://www.vaclavhavel-library.org/docs/prix-dh-vaclav-havel-brochure-e-docx.pdf> (sk. 20.05.2013)

Izmantotā literatūra

Avoti:

- Havel V. *Power of Powerless* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European dissidence: east and central european studies*. Prague: Charles University press, 2011.
- Havels V. *Vēstules Olgai*. Rīga: Dienas Grāmata, 2009.
- Havel V. A Farewell to politics // *New York Review*. 2002. 24. october (<http://www.vaclavhavel-library.org/en/>) (sk. 16.15.2013)
- Havel V. Speech by Vaclav Havel President of Czech Republic Independence Day // Philadelphia. 1994. 4. july (<http://www.vaclavhavel-library.org/en/>) (sk. 16.15.2013)

Sekundārā literatūra:

- Bonnechose E. *Letters of John Huss, written during his exile and imprisonment with Martin Luther's preface and containing a general view of the works of Huss*. Edinburgh: William Whyte&Co, 1846.
- Ījabs I. *Pilsoniskā Sabiedrība. Epizodes politiskās domas vēsturē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
- Naphy W. G. *The protestant revolution from Martin Luther to Martin Luther King Jr.* New York: BBC Books, 2007.
- Kohán E. *Jan Patočka. Philosophy and selected writings*. London: The University of Chicago press, 1989.
- Kohák E. *Heart and Horizont. Cultural identity and global humanity in Czech Philosophy*. Praha: Filosofia, 2008.
- Schwarze W. N. *John Hus. The Martyr of Bohemia*. New York: Fleming H. Revell company, 1915.
- Patočka J. *Is the technology Civilization Decadent, and why?* // Jirsa J. *Political Philosophy of Central European dissidence: east and central european studies*. Prague: Charles University press, 2011.
- Palmowski J. *Dictionary of twentieth century world history*. New York: Oxford University press, 1997.

- White S., Batt J. (Eds.) *Developments in central and east European politics 4*. Durham: Duke University press, 2007.
- Trūps H. *Katoļu baznīcas vēsture*. Rīga: Avots, 1992.

Periodika:

- Patočka J. 20. gadsimta kari un 20. gadsimts kā karš // *Kentaurs* Nr. XXI. 2009. Nr.49.

Interneta resursi:

- Datu krātuve par Vāclavu Havelu:
<http://www.vaclavhavel-library.org/en/> (sk. 16.15.2013)
- Izgriezums no laikraksta: Angelo B. Blue-Jean Soul in the Castle // *Time*. 1990. 19. November. 20. – 21. lpp.
- Izgriezums no laikraksta: Baranczak S. The voice of sanity // *Review*. 1991. 10. January. 152.- 158. lpp.
- Jana Patočaks sestās “Ķecerīgās esejas” konspekts: Chvatic I. The responsibility of the „Shaken”. 2006. <http://www.cts.cuni.cz/soubory/reporty/CTS-09-06.pdf> (sk. 16.05.2013)
- Mārgaretas Olbraitas atmiņas par Vāclavu Havelu: Calzon F. Champion of freedom. 2012. <http://www.miamiherald.com/2012/09/12/2999370/vaclav-havel-champion-of-freedom.html> (sk. 20.05.2013)
- Atmiņas par Vāclavu Havelu: Czech Republic`s former president Havel dies, 2011. <http://www.cbc.ca/news/world/story/2011/12/18/czech-havel.html> (sk. 20.05.2013)
- Vāclava Havela cilvēktiesību apbalvojuma izveide:
<http://www.vaclavhavel-library.org/docs/prix-dh-vaclav-havel-brochure-e-docx.pdf> (sk. 20.05.2013)

Bakalaura darbs „Vāclavs Havels –brīvība, patiesība un atbildība” izstrādāts LU vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti, un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Beāte Rozmane

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: prof., Dr. phil. Igors Šuvajevs

Recenzents: lektors Artis Svece

vecākais laborants Igors Gubenko

Darbs iesniegts

Metodiķe:

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretārs:

